

Universitätsbibliothek Wuppertal

Sexti Julii Frontini, Viri Consularis, Quæ Exstant

Frontinus, Sextus Iulius

Amstelodami, 1661

Liber secundus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1185)

S E X T I
J U L I I F R O N T I N I
V I R I C O N S U L A R I S,
I N S T R A T E G E M A T O N
L I B R U M S E C U N D U M.

P R Æ F A T I U N C U L A.

DISPOSITIS primo libro exemplis, in-
structuris (ut mea fuit opinio) ducem in his,
quæ ante commissum prælium agenda sunt, de-
inceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipso
prælio agi solent, & deinde ea, quæ post præ-
lium. ² Et eorum, quæ ad prælium pertinent, species sunt:

L I B E R

I N D E X C A P I T U M.

CAP. I. DE tempore ad pugnam eligendo. II. De loco ad pugnam eligendo. III. De acie ordinanda. IV. De acie hostium turbanda. V. De insidiis. VI. De emittendo hoste, ne clausus prælium ex desperatione rediret egret. VII. De dissimulandis adversis. VIII. De constituenda per constantiam acie.	IX. De his, quæ post prælium fiunt, si res prosperè cesserint: & de confirmandis reliquis belli. X. De adversis emendandis, si res durius cesserit. XI. De dubiorum animis in fide retinendis. XII. Quæ faciendæ sunt pro castris, si satis fiducia in presentibus copiis non habeamus. XIII. De effugiendo.

I. **M**ea fuit opinio] Paris. fert: & ita Scriverianus: non tam rectè.

2. Et eorum, quæ ad prælium] Modius mutavit distinctionem, cum legerent omnes: & deinde ea, quæ post prælium, & eorum quæ ad prælium &c. malè. Neque enim dicitur est de speciebus eorum, quæ ad prælium pertinent, ubi de iis egerit, quæ post prælium agi solent,

cum id nec rectè nec ordine fieri possit, sed postquam, de quibus acturus est, indicavit, quæ sunt ea ipsa, quæ in prælio, aut post prælium faciendæ sunt, tum subjungit: & eorum, quæ ad prælium pertinent, species sunt: quæ sequuntur, s. tempus & locum pugnæ eligere, aciem peritè instruere, insidiis hostem circumvenire, aliæque de quibus hoc libro acturus est.

I. Adver-

SEXT. JUL. FRONT. STRATEG.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De tempore ad pugnam eligendo.

EXEMPLUM I.

P. SCIPIO in Hispania, cum comperisset Haldrubalem Pœnorum ducem jejuno exercitu manè processisse in aciem, continuit in horam septimam suos, quibus præceperat, ut quiescerent, & cibum caperent: cumque hostes inediâ, siti, morâ sub armis fatigati, repetere castra cœpissent, subito copias eduxit, &, commisso prælio, vicit.

II. Metellus Pius in Hispania 1 adversus Herculejum, cum ille oriente protinus die instructam aciem vallo ejus admovisset 2 fervidissimo tunc tempore anni, 3 intra castra suos continuit in horam diei sextam; atque ita fatigatos æstu, facilè integris & recentibus vicit suorum viribus.

III. Idem junctis cum Pompejo castris adversus Sertorium in Hispania, cum sæpe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebat, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, 4 cum Sertorianos milites animadvertisset

I. **A**dv^{er}sus Herculejum] Hirculium P. Lege supra notata. Et statim admonuisset, pro admovisset, perperam in eodem excusum.

2. Fervidissimo tunc tempore anni] Bene fervidissimo: Καύμασι Græci vocant. Inde apud Athenæum: καυμαῖς καύματ' ὄραν. Clemens: καυμαῖς ὄρα καύμα-

τ' ὄρα, καυμαῖς ὄρα. Ita solent Scriptores quandoque ἀεὶ φερέσεν, Gellius lib. XVII. 10. N. Att. Cum in hospitii sui Antiatem villam æstus anni concessisset. Sic hieme anni legitur apud Suetonium, ἀεὶ ἔρας ἀμεινῶν.

3. Intra castra] In Parisinus: Quod nimis geminum est in lectione sequentium.

4. Cum Sertor.] Tò cum delet P.

E

I. Hums

fer magno impetu instinctos, deposcentes pugnam, 1 humerosque exerentes, 2 & lanceas vibrantes, existimavit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompejo 3 idem faciendi auctor fuit.

IV. Postumius Cos. in Sicilia, cum castra ejus à Punicis trium millium passuum spacio distarent, 4 & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem, exiguâ manu levibus assidue præliis pro vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente jam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit incursum adversariorum, ac solito diutius detinuit: quibus fatigatis, post sextam horam, 5 & jam se recipientibus, cum & inediâ quoque laborarent, per recentes suos hostem, quem prædicta profligaverant incommoda, fugavit.

V. Iphicrates Atheniensis, quia exploraverat, eodem assidue tempore hostes cibum capere, maturius vesci suos iussit, & eduxit in aciem, aggressusque hostem ita detinuit, ut

ei

1. *Humerosque exerentes*] Ita legendum: vulgò est *exercentes*.

2. *Et lanceas vibrantes*] Ineptè *librantes* hoc quidem in loco legit noster manuscriptus. Nec enim lanceæ *librantur*, ut minora tela; sed *vibrantur*, quod Virgilio est *crispare* vel *cornuscare hastilia*; Homero *πλάττω*. Cicero II. de Oratore: *Atque hujusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utimur.* Theodor. Prodrōmus τὰ δὲ *λαγχύεια* vocat

3. *Idem faciendi auctor fuit*] Probo formulam veteris exarati: *idem audendi auctor fuit.* Nam ut hoc, sic & alia à Poëtâ sunt; Au-

ctor ego audendi — XII. Dictys Cretensis: *Quis Hector dux atque audendi auctor factus.*

4. *Et dictatores Carthaginensium*] Nihil mutandum existimamus cum doctissimo Freinshemio. Multos vidimus Codices, in quibus eam lectionem reperimus. Stevetchius tamen *ducatōres* contentiosius defendit, qui sunt *ἀρχὴ ἡγεμόνες, ἀρχὴν ἡγεμόνοι*. Quod nos, uno verbo, non probamus. Dictatores autem non sunt, ut Suidas exponit, *οἱ ἀρχαίων δέχων ἔχοντες*, neque *populi magistri*, ut apud antiquos vocatos Seneca tradit; sed imperatores & præfecti militum. Vide Hesygium.

5. *Et jam se recipientibus*] Veteres

ei nec configendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde jam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis, quàm inediâ, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinaverunt; Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

VI. Idem, cum adversus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominas haberet, & utraque pars certis temporibus assidue pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu servos lixasque dimisit ad munera, milites retinuit;

teres etiam, ex confinio literarum.

1. Inclinato deinde jam die] Sic infrâ exemplo 13. Intelligit tempus illud diei, quod ad lumina Romani veteres eleganter dicebant, *πρὸ λύχρον ἀφίαις*. Cum oriente die dixit, diluculum intelligit, pro quo dicebant, *ad lucem*.

2. Servos lixasque dimisit ad munera] Calones & lixas. Uterque erat *δὲλ* *⊗* *σερπῶτις*. Festus: Calones, militum servi, dicti, qui lignea clavas ferebant, quæ Greci *κῆλα* vocant: ubi malè *κῆλα* quondam offendimus. Scribendum *σερπῶτις*, *κῆλα*: ut *κίγωνα κῆλα*. *Κῆλον*, lignum, inde *καλοβάτης*, gallator, & *καλοπόδιον*, quod est *σκυπῆν ἐργαλείον*. Nonius: Calonum proprietates hæc habetur, quod ligna militibus subministrant: *κῆλα* enim Greci ligna dicunt: ut Homerus *πολλὰτε ξύλ' ἐπέφεντο*. Inde *calones ξυλοφόροι*. Sed & *σευλοφόροι* & sarcinarum custodes, & *δελοὶ δημόσιοι* in Glossis explicantur. Hoc sensu libro quarto legitur, cap. 1. Philippum post interdictum vehiculorum usum, e-

quitibus non amplius quàm singulos calones habere permisisse, pedibus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent in æstiva ex-euntibus, & ad alia ministeria conducerentur. Isidorus; *Calones, gallearii militum*: quomodo Vegetio *lixæ* vocantur, ambo custodes ad sarcinas, & *σευλοφῶλακες*. Athenæus ex Dosiade: *ἐκῶσιν αὐτῶν ἀγγλε-ῖῆσι δύο ἱερῶσαντες ξυλοφόροι, κηλῆσι δ' αὐτῆς κηλοφόροις*. Greci posteriores & Constant. in Tacticis *κηλλῶνας* appellant: ita enim pro *κηλλῶνας* accuratissimus Meursius monuit legendum. De *lixis* tam a-quariis quam mercenariis patia colliges ex Isidoro & Fulgentio. Sed in Isidoro mendosum fuit: *Lixæ, aquam qua per milites ambulat, antiqui lixam dixerunt*: emendat vir doctus; *lixæ, agmen quod per milites ambulat, antiqui lixum dixerunt*. Puto legendum; *Lixæ, aquarii qui per milites ambulat, aquam antiqui lixam dixerunt*. Cyrillus; *ὑδροφόρ* *⊗*, *aquarius, aqua portator, lixio*. Immo *lixiones* sunt iidem cum *Lixis*.

tinuit; & cum hostes ¹ dispersi essent ad similia munera, expugnavit castra eorum, inermisque cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facillè ² aut cecidit, aut cepit.

VII. Verginius Cos. in Volscis, cum procurere hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. ³ Tunc anhelatos integris viribus exercitus sui aggressis avertit.

VIII. Q. Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu prævalere, suorum autem infatigabiles spiritus, inter moras decertandi etiam incallescere, imperavit militibus, ut contenti essent primo congressu sustinere, ut hostem morâ fatigaret: quod ubi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie universis viribus oppressum fudit hostem.

IX. Philippus ⁴ ad Cheronæam, memor sibi esse militem longo usu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed * inexercitatum & impetu tantum violentum, ex industria prælium traxit: moxque languentibus jam Atheniensibus, concitatius intulit signa, & ipsos cecidit.

X. La-

Suidas de eorum ministerio: λέγει, σφραγίσται. Ἔτο δὲ ἢ τὸ γένος τῶν ἑργαστιῶν ἢ παρὰ σφραγίσταις ἀνδρῶν ἀνδρῶν. Ex quibus apparet ad alia etiam munera calones & lixas, quàm ad ligna & aquas ferenda fuisse adhibitos.

1. *Dispersi essent*] Hoc melius est, quàm *dispersissent* in vulgo excusis.

2. *Aut cecidit*] P. occidit.

3. *Tunc anhelatos*] Vetusta P. *anhelantes*. Non damno reliquorum *anhelatos*, quod minus suspectum. *Anheli equi* apud Maronem, pro anhelantibus, quos Græci dicunt ex cursurâ *πυδιστῶν ἢ ἀδμερῶν*. *Anhelati* pro anhelan-

tes, nomen pro participio, Græcâ figurâ. Ita loqui amant optimi Scriptores.

4. *Ad Cheronæam*] Quidam *Cheroniam*. Deinceps appositè *Macedonum militem longo usu duratum* fuisse memorat. Justinus in eadem historiâ: *assiduis bellis indurata virtute Macedonum vincuntur*. Græcis opponuntur ἀθλητῶν ἢ ἰδιώται. Aristot. III. Nicomach. ἀσπερ δὲ ἀνότοις ὠτοῖσι (μῦθοι μὲρονται, & ἀθλητῶν ἰδιώταις. Sic in X. Dionys. Halicarn. ἀθλητῶν πόλεμων & σκληροφύλων contrarii, sibi invicem opponuntur. Sunt autem ἀθλητῶν πόλεμων, sive ἔργων, summi bellatores, longo usu durati,

X. Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti, Mefsenios in eam exariffisse rabiem, ut in prælium cum conjugibus ac liberis descenderent, pugnam distulerunt.

XI. C. Cæfar bello civili, cum exercitum Afranii & Petreji circumvallatum 1 siti angeret, isque ob hoc exasperatus, 2 interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quod adversarios & ira & desperatio incenderat.

XII. Cn. Pompejus fugientem Mithridatem cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, 3 ut abeunti se opponeret: atque ita præparatus, subitam hostibus necessitatem decernendi injecit. Præterea sic constituit aciem, 4 ut Ponticorum quidem oculos adversâ Lunâ perfringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

XIII. Jugurtham autem constat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, ut si fugarentur sui, opportunam noctem haberent ad delitescendum.

XIV. Lucullus adversus Mithridatem & Tigranem, in Arme-

ti, qui constituunt veteranum exercitum, & diu edoctum, & ad omne momentum respondentem: *οὐλοφύλακας & ιδιωται*, inexercitati & impetu tantum violenti, tyrones.

* *Inexercitatum*] Reperi in membranarum *inexercitum*; quod non mutat sententiam, & æque sincerum est. Macrobius: *Ego Disarium nostrum inexercitum non relinquam*. Nam *exercitus* pro *exercitatus* solenne est apud infinitos auctores. Tacitus de Agrippina: *ad omne flagitium exercitia*: ubi malunt tamen *exercitata* reposuisse *οἱ τὴν ζευματικὴν πυγδὴς*.

1. *Siti angeret*] Sic emendatum in recentioribus. Alii male, *angeret*.

2. *Interfectis omnibus impedimentis*] *Scrivierius interceptis*. Istud maxime Stevvechio retinendum videtur.

3. *Ut abeunti*] *P. adeunti*; & mox *decertandi*.

4. *Ut Ponticorum quidem oculos* &c.] *Florus*: *Nocturna ea dimicatio fuit, & Luna in partibus quippe quasi commilitans, quum à tergo se hostibus, à facie Romanis prabuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras suas quasi hostium corpora petebant*.

Armenia majore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius quindecim millia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipso inhabilem, ¹ usus hoc ejus incommodo nondum ordinatam hostium aciem invasit, atque ita protinus dissipavit, ut ipsi quoque reges abjectis insignibus fugerent.

XV. Cl. Tiberius Nero adversus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusque est ² hostem nebulâ & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari; ³ ac demum ut fessum stando & pluvîâ non solum animo, sed & lassitudine deficere animadvertit, signo dato, adortus, superavit.

XVI. C. Cæsar in Gallia, quia compererat ⁴ Ariovisto Germanorum regi institutum, ⁵ & quasi legem militibus non pugnandi decrefcente Lunâ, tum potissimum acie commissa impeditos religionē hostes vicit.

XVII. D. Au-

1. *Usus hoc ejus incommodo*] Tò ejus delet P.

2. *Hostem nebulâ & imbribus verberari*] Verberari est occupari. Cap. 2. *Ut adverso Sole, & vento & pulvere barbarorum occuparetur exercitus.* Alio modo verbera ventorum vocat Lucretius *ἀνέμων πλινθῆν*, vel *ἀνεμῶν θοέων*, concussationem.

3. *Ac demum*] Quidam deinde; & sic P.

4. *Ariovisto Germanorum regi*] Impropriè regem Germanorum ait fuisse Ariovistum. Sic lib. IV. cap. 5. *C. Cæsar adversus Germanos & regem Ariovistum pugnaturus, &c.* Satis usitatè tamen secundum imperium, quod angusta tantum & bellica quædam fuit *ἄρχη*, nomine non potestate; qualis in Graciâ Lacedæmoniorum. Ita Cæsari

Theutomatus aliquis Olloriconis filius, rex Nitiobrigum appellatur; ut eadem potestas apud Gallos tum temporis fuerit, haud absurdè inde ducas. Lege quæ de Germanorum regibus tradit Tacitus, in *de Mor. Germ.* ubi regem principem vocat more Græcorum, qui & Homero frequentior, vocare τὸς βασιλεῖς, τὸς ἀρχοντας.

5. *Et quasi legem militibus*] P. *Et quasi lege esse non pugnandi*: quod vulgò additur *militibus*, glossèma est. Cæterum Plutarcho notatum, Cæsarem ex hac Germanorum superstitione opportunam pugnandi occasionem arripuisse. Meminerunt plurimi Veterum & inter alios Cæsar de Bello Gallico: *non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendissent.* Eandem religionem Lacedæmonii observava-

XVII. D. Augustus Vespasianus, Judæos Saturni die, quo eis nefas est ¹ quicquam feriæ rei agere, adortus superavit.

XVIII. Lyfander Lacedæmonius adversus Athenienses ² apud Ægeopotamum, instituit certo tempore infestari naves Atheniensium, deinde revocare classem: qua re in consuetudinem perductâ, cum Athenienses post digressum ejus ad contrehendas copias dispergerentur, extendit ex consuetudine classem, & recepit. Tum hostium maxima parte ex more dilapsa, reliquos adortus, occidit, & universas naves cepit.

servabant, ut est apud Pausaniam: *ἔτι καὶ τὸν νόμον αὐτοῖς, μὴ πρὸς τὴν μισθολογίαν ἐξέρχουσι, πρὶν ἢ πᾶν τὸ κῆλον τὸ σελήνης γενέσθαι.* De quâ Lycurgi legem commemorat Lucianus *de Astrologia: μηδὲ ἐς πόλεμον πωροχρῆσθαι, ΠΙΠΙΝ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΑΙΗΝ ΠΑΡΕΠΑ ΓΕΝΕΣΘΑΙ.*

1. *Quicquam seria rei agere*] Sabbatorum observatio Judæis sæpe noxia fuit in bello. Vide doctissimum Cunæum lib. II. cap. 22. de Rep. Hebr. ubi ex Maimonide notat, Judæos paganorum urbes, cum sabbatum est, obsidere, atque

etiam prælium cum illis conferere. Nos aliud agamus.

2. *Apud Ægeopotamum*] Multi codices hâc in voce corrupti sunt: alii *Ægeopotamon*, quidam *Egeopotaneos*, nonnulli *Ægeopotamos* legunt, testante Modio. Nihil verius est, quàm *Ægeopotamum* rescribendum, vel *Ægeopotamos*, Græcorum formâ. Nam hi communiter *αἰγὸς ποταμὸς* vocant, quem fluvium Latini *Ægeopotamum*, *Ægeopotamos*, vel *Ægos flumen*. Sic *αἰγὸς λιμνὴ*, *Caprae fluvius*, aut *Caprae fluvii*; cum sit unicus fluvius.

C A P U T II.

De loco ad pugnam eligendo.

EXEMPLUM I.

M. CURIUS, quia ¹ phalangi regis Pyrrhi explicatæ resisti non posse animadvertibat, dedit operam, ² ut in angustiis confingeret, ubi conferta sibi ipsa esset impedimento.

II. Cn.

1. **P**halangi regis Pyrrhi explicatæ] Mendosè P. habuit,

phalange: & statim explicatæ.

2. *Vi in angustiis*] Hoc verius, E 4 quàm

II. Cn. Pompejus in Cappadocia ¹ elegit locum castris editum; unde ² adjuvante proclivio impetum militum, facile ipso ³ decursu Mithridatem superavit.

III. C. Caesar adversus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle instruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pilâ ex edito in subeuntes barbaros emissâ, ⁴ protinus eos averterunt.

IV. Lucullus adversus Mithridatem & Tigranem, in Armenia majore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in subiectos hostes ⁵ decurrit, & equitatum eorum à latere invasit, ⁶ aversumque, & eorundem partem peditum perturbantem infecutus, clarissimam victoriam retulit.

V. Ven-

quàm quod in exarato scriptum fuit, *angustis*: Angustiarum viarum sunt *σενχορειαί*, quas in omnibus proeliis observabant veteres. Sic Themistocles hortabatur Aristidem *ἐν τῆς σενχόρας ναυμειχίῳ*. Plutarchus in vitâ, & noster ex. ult.

1. *Elegit locum castris editum*] Sic legendum, non ut alii codices habent, *in castris editum*.

2. *Adjuvante proclivio*] Ultimam literam noster manuscriptus expungit, legitque *proclivi*. *Proclive* pro *proclivium*, *ἐπακλινὲς*, quod in gloss. *ακλίβε*, exponitur *ἐπιπέτωσ ἐπιπέδον*. Elegantius.

3. *Decursu*] P. *discursu*.

4. *Protinus eos averterunt*] *Quidam protenus*, *ἐξ αρχῆς*. Cap. 7. *Protenus* ad *eripiendam classen ducto exercitu suis opem tulit*: quod ubique recipiendum ex libris Scriptionis.

5. *Decurrit*] *Vereres decucurrit*, scribunt; cujus scripturam &

ubique confirmat noster Parisiensis. Cato contra Pisonem: *video hæc tempestate concucurrisse omnes adversarios*. Sic *excucurrit* Caesari, *præcucurri* Comico, & alia: vide Pifcianum lib. 10.

6. *Aversumque, & eorundem partem peditum perturbantem infecutus*] Hoc modo lege primum, non *adversumque*; quod rectè vidit ex libris chirographis optimus Modius, quanquam more suo loquendi genus adtextis suis pannis ampliaverit. Deinceps *turbatam ànī & perturbantem* reposuit; cui nemini hæcenus tutum fuit suffragari: quanquam dissentientibus Stevvechio & Palmerio tota fermè periodus iudicii subiecta fuerit; quorum ille commodius legendum existimabat, *& eorundem pariter peditem perturbantem*: hic malebat, *& eorundem in arcto peditem perturbantem*, optimâ sanè perturbatione.

5. *Apud*

V. Ventidius adversus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius passibus abessent; atque ita procurfione subitâ ad eò se admovit, ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, cominus applicitus eluderet: quo consilio, quia quandam fiduciae etiam speciem ostentaverat, celeriter barbaros debellavit.

VI. Hannibal ¹ apud Numistronem contra Marcellum pugnaturus, cavas, & præruptas vias objecit à latere; ipsaque loci naturâ pro munimentis usus, clarissimum ducem vicit.

VII. Idem apud Cannas, cum comperisset Volturnum amnem, ² ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras manè perflare, ³ quæ arenarum & pulveris vortices agerent; sic direxit aciem, ut tota vis à tergo suis, Romanis in ora & oculos incidere: ⁴ quibus incommodis mirè hosti adversantibus, illam memorabilem adeptus est victoriam.

VIII. Marius adversus Cimbro ac Teutonon constituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante castra collocavit, ut per aliquantum spaciū, quo adversarii dirimebantur, exerci-

1. *Apud Numistronem*] *Munifronem* transpositis literis, P. & statim *Volturnum*: Sed hæc gemina.

2. *Ultra reliquorum naturam fluminum*] Ista flumina Græcis à *vovog*, dicta, quæ auras non remittunt. Ab amne Volturno qui veniebat ventus, quod ab Oriente flaret, Volturnum appellarunt indigenæ. Quo nomine notus scriptoribus Romanis fuit.

3. *Quæ arenarum & pulveris vortices agerent*] *Vortices* est vetus & vera lectio, quanquam in Parisiensi *Vortices* excusum fuit: ut *voster*, *voltus*, *vortere*. Sed Fabius auctor est lib. I. cap. 7. primum Scipionem Africanum, *verticem* &

versus per e exarasse, quæ priores per o extulere, *vorticem* & *vorsus*. Elegans porrò loquendi genus & hyperbolicum est, *arenarum & pulveris vortices agere*, quo veteres eodem vel parili modo nunquam usi sunt. Sic Aulus Gellius lib. XVI. *montes arenarum* dixit: Lucretius *nebulam pulveris*, & *nimbos arena*. Cæterum MS. habet *pulverum*, de quo consulendus est Priscianus.

4. *Quibus incommodis mirè hosti adversantibus*] Aliter visum fuit legenti Barthio, *quis sibi commotis mirè hosti adversantibus*: quod mirè ipsum juvat. Sed non debuerat Vir optimus illud *incommodis*

exercitus hostium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud objecit, ita ordinata suorum acie, ut adverso Sole, & vento & pulvere barbarorum occuparetur exercitus.

IX. Cleomenes Lacedæmonius, adversus Hippiam Atheniensem, qui equitatu prævalebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus prostratis impedivit, & inviam equiti fecit.

X. Iberi in Africa ingenti hostium multitudine excepti, timentesque ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis ¹ profluebat: qui ita à tergo amne defensi & subinde cum virtute præstarent, incurfando in proximos, omnem hostium exercitum straverunt.

XI. Xanthippus Lacedæmonius, solâ loci commutatione, fortunam Punicæ belli convertit: nam ² cum desperantibus jam Carthaginensibus mercede sollicitatus, animadvertisset Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præstabant, colles sectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campestria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, dissipatis ordinibus Romanorum, sparfos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: ut illam diem terra marique victorem.

XII. Epaminondas dux Thebanorum, adversus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte ejus decurrere equitibus jussis, ³ cum ingentem pulverem oculis hostium objecisset, expectationemque ⁴ equestris certaminis prætendisset, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decursus in adversam hostium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecidit.

XIII. Lacedæmonii trecenti contra innumerabilem multitudinem

damnasse, quasi de civitate non factis bonâ, ut ipse subjungit. Secus iudico, nec aliter immuto.

1. Profluebat] P. præfluebat.

2. Cum desperantibus] Fortè me-

lius, cum à desperantibus, &c.

3. Cum ingentem pulverem] Lib. IV. cap. 7. Pulvis, quem pecora excitaverunt, &c.

4. Equestris certaminis] Nostri P.

itudinem Persarum, Thermopylas occupaverunt, quarum angustiae non amplius, quam parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eaque ratione quantum ad congressus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præstantes, magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset.

XIV. Themistocles dux Atheniensium, cum videret utilissimum Græciæ, adversus multitudinem Xerxis navium, in 1 angustis Salaminis decernere, idque persuadere civibus non posset, solertia effecit, ut à barbaris ad utilitates suas Græci compellerentur: simulatâ namque proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremque rem ei futuram, si singulas civitates obsidione aggrediretur. Qua ratione effecit, ut exercitus barbarorum primum inquietaretur, dum tota nocte in statione custodia est: deinde, ut sui manè integris viribus, cum dictis barbaris 1 vigiliâ marcentibus confligerent, loco ut voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine qua præstabat, uti non posset.

1. *Angustis Salaminis*] *Salaminis* in Vet. P. *ὁ τῶν στενῶν ὁ Σαλαμίνος*. Sed istud placet. Statim: *solertia effecit*, in membranis, *efficit*; præsens pro præterito, ut paulò post. *Solertia* est consilium, sive *σοφία* &

σοφία, ut habet Polyænus.

2. *Vigiliâ marcentibus*] *Marcidis* habuit noster MS. Tacitus *Annal.* VII. *Libidinosi vigiliis marcibus*. Apulejus, III. *Mil. Lumibus meis vigiliâ marcibus*.

CAPUT III.

De acie ordinanda.

EXEMPLUM I.

CN. SCIPIO in Hispania, adversus Hannonem ad oppidum Indibile, cum animadvertisset Punicam aciem ita directam, 1 ut in dextro cornu Hispani constituerentur, robu-

1. **UT** in dextro cornu Hispani] *quidem miles*] Robustum militem, quia Hispani gens bellicosa apud Li-

robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret: in sinistro autem Aphri minus viribus firmi, sed animi constantioris, reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliquâ acie cum hoste confligit. Deinde, fuis fugatisque Aphris, Hispanos, qui in recessu spectantium more steterant, facillè in deditio- nem compulit.

II. Philippus Macedonum rex, adversus Illyrios gerens bellum, ut animadvertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium invasit, turbatâque acie totâ, ¹ victoriam profligavit.

III. ² Permenes Thebanus, inspecta Persarum acie, quæ robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinavit, omnemque equitatum & fortissimum quemque peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitque ut ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & ³ in silvestria confragosaque loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ⁴ ipse optimâ parte virium suarum, (dextro cornu,) totam circuit aciem hostium, & evertit.

IV. P. Cor-

Livium. Florus lib. II. cap. 6. *bel-
latrix viris armis que nobilem His-
spaniam vocat.*

1. *Victoriam profligavit*] Id est, consummavit. Tacitus II. Histor. *Profligarerat bellum Hispanicum Vespasianus.* Augustus in Ancyrano Marmore: *Cæpta profligatæque opera à patre meo perfecti.* Glossæ Cyrilli: *καταπονῶ, profligo, conficio.* Aliæ: *περιεργασθῆναι, consummatus, profligatus.*

2. *Permenes*] *P. Parmenes*: quæ minimè mihi aridet lectio, nec

mutatam velim aut rejectam, quæ edita est, cum & melior sit, & plures habeat fautores libros vetustissimos.

3. *In silvestria confragosaque loca*] Sic statim infra exemplo 7. *In colle confragoso*, & sub finem hujus capituli, *perduceret hostes in confragosa loca*, & alibi scriptus.

4. *Ipse optimâ parte virium suarum, dextro cornu*] Illud *dextro cornu* inclusum è glossâ esse, suspicantur Stevvechius & Scriverius.

IV. P. Cornelius Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, adversus Haldrubalem ducem Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, ut media acies fortissimis fundaretur: sed cum hostes quoque eadem ratione assiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo statuerat decernere, commutavit instructionis ordinem, & ¹ firmissimos, id est legionarios, in cornibus collocavit, ac levem armaturam in media acie, sed ² retractatam: ita cornibus, quibus ipse prævalebat, infirmissimas hostium partes ³ lunatâ acie aggressus facilè fudit.

V. Metellus in Hispania, eo prælio quo Herculejum devicit, cum comperisset cohortes ejus, quæ validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum aciem reduxit, ne eâ parte antè cum hoste confingeret, quàm ⁴ cornibus confligatis mediòs undique circumvenissent.

VI. Artaxerxes adversus Græcos, ⁵ qui Persidem intraverant,

1. Firmissimos, id est, legionarios] Vide quæ supra notamus. Verus Glossarium, Ταγματῆς, legionarius. Ibidem mendosè est Ταγμα, τὸ στρατιωτικὸν σημεῖον, Vexillum: Lego, Τάγματ' στρατιωτικὸν σημεῖον. Nihil certius, quod ad emendationem adduximus.

2. Retractatam] Scribunt, retractam: Nihil mutamus. Paulus mutilator Festi rovarios appellat, qui levi armatura primi prælium committebant. Glossarium: rogarii, ἀροβολῆς ὄψις. Malè legit rogarii, pro rovarii. Nam ut ante imbrem ferè forare solet, sic illi, ante gravem armaturam quod prodibant, rovarii dicti sunt.

3. Lunatâ acie] Parisiensis legit, limata. Illud retineo, quanquam limatam dicebant etiam veteres. Lunata est in modum lunæ dispo-

sita & ordinata. Julius Pollux: Σελήνης χήμασι, μνησίδης, ἀμφικυρτόν, ἡμίτομόν, πινούλην. Onofander in Strategico: τὸ δ' ἐν τοῖς εἰς τὸ μέσον κλάπης Ἑμβυσειδῶς ἀντιπαρατεταγμένοις ἐνάτην ἰσώται καὶ μὴ ἀσφαλεῖται. Libro I. cap. 5. Vallum in ripa ejus in modum curvæ luna duxit.

4. Cornibus confligatis] Modius, profligatis.

5. Qui Persidem] Restituenda lectio vetus, Persidam. Et sic in editione nostrâ Parisiensi legebatur, Περίδα, pro Persidem. Persida quippe & Persis dicebatur particularis Persarum regio, quæ non περιούσιος πόλις sed πόλις Περίδος complectebatur. Ex quarto casu Græcorum, τῷ Περίδα factus est Latinis primus, hæc Persida, ut in aliis sexcentis.

verant, cum multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructâ, in fronte equitem, levemque armaturam in cornibus collocavit; atque ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit, ceciditque.

VII. Contrâ Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, nostros primo impetu protrusit. Idem conferto prælio, paulatim invicem sinuantibus, procedentibusque ad præceptum cornibus, avidè insequentem hostem in mediam aciem suam recepit, & ex utraque parte compressum cecidit, veterano & diu edocto usus exercitu: hoc enim genus ordinationis exsequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

VIII. Livius Salinator & Claudius Nero, cum Hasdrubal bello Punico secundo decertandi necessitatem evitans, in colle confragoso post vineas aciem direxisset, ipsi 2 reductis in latera viribus, vacuâ fronte ex utrâque parte circumvenerunt eum; atque ita aggressi superaverunt.

IX. Hannibal, cum frequentibus præliis à Claudio Marcello superaretur, novissimè sic castra metabatur, ut aut montibus, aut paludibus, aut simili locorum aliqua opportunitate adjutus, aciem eo modo collocaret, ut vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere posset intra munimenta exercitum; cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

X. Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica adversus M. Attilium Regulum levem armaturam in prima acie collocavit, in subsidio autem robur exercitus; præcepitque auxiliariis, ut emissis telis cederent hosti; & cum se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent, exceptumque jam hostem à robustioribus, & ipsi circumirent.

XI. Sertorius idem in Hispania adversus Pompejum fecit.

XII. 1 Clean-

1. In mediam aciem] In abest omnibus antiquis.

2. Reductis in latera viribus] P. deductis &c.

1. Clean-

XII. 1 Cleandridas Lacedæmonius adversus Lucanos densam instruxit aciem, ut longè minoris exercitus speciem præberet: 2 securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines, & à lateribus circumventos eos fudit.

XIII. 3 Gastron Lacedæmonius, cum in auxilium Ægyptiis adversus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcum militem, magisque à Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cum illi æquo Marte pugnarent, submisit Ægyptiorum manum: Persæ cum Græcis, quos Ægyptios opinabantur, restitissent, superveniente multitudine, quàm ut Græcorum expaverant, cesserunt.

XIV. Cn. Pompejus in Albania, quia hostes & numero & equitatu prævalebant, juxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, jussit: equites deinde in æquum procedere, 4 ac velut prætere peditibus; præcepitque eis, ut ad primum impetum hostium refugerent; & simulac ad pedites ventum esset, in latera discederent: 5 quod ubi explicitum est, patefacto loco subita peditum surrexit acies, in vestrosque temerè hostes, inopinato interfusa prælio cecidit.

XV. M. Antonius adversus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum exercitum ejus obruebant, subsidere suos, & restudinem facere jussit; supra quam transmissis sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

XVI. Hannibal adversus Scipionem in Africa, cum

1. *Cleandridas*] Perperam *Cleandridas* vocatur hic in quibusdam vulgò editis. Statim cum Scriverio lege *Lucanos*, ut edidimus: Vulgò pessimè *Lycaonas*.

2. *Securioribus inde hostibus*] *Securis* P. Lego, *securis* deinde *hostibus*: & sic læpius.

3. *Gastron*] Ita benè Scriverius; cum esset *Gastronius* in proletariis.

4. *Ac velut prætere pediti-*

bus] Ante tendere, quod verbum castrense. Hyginus Gromat. *Exploratores in strigâ cohortis prima præterant*. Lego: *primi præterant*. D. Ambrosius: *tanquam in prociñctu positus præludit prælium, & velut coram posito præterit hoste*.

5. *Quod ubi explicitum est*] *Displetum*. P. & deinceps *consurrexit*, optimâ correctione.

haberet exercitum ex Pœnis & auxiliariibus, quorum pars non solum ex diversis partibus, sed etiam ex Italicis constabat, post elephantos octoginta, qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem, auxiliares Gallos, & Ligures, 1 & Baleares Maurosq̄ue posuit, ut non fugere possent, Pœnis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, ac certe fatigarent, tum suis & Macedonibus, qui jam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis novissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem, & segnitiem verebatur, quoniam plerosq̄ue eorum ab Italia invitos extraxerat. 2 Scipio adversus hanc formam, robur le-

1. *Et Baleares Maurosq̄ue*] Plurimi, *barbaros Maurosq̄ue*; quasi non omnes sint æquè barbari. Livius in historiâ: *Hannibal ad terrorem primum elephantos* (LXXX. autem erant, q. n. v. i. a. a. b.) *instruxit; deinde auxilia Ligurum Gallorumq̄ue Balearibus Maurisq̄ue admisisit.*

2. *Scipio adversus hanc formam*] Malè Polybium assequutus est in illâ pugna describendâ: vel si Livium aliis verbis expressit, eundem errorem ab eo quem imitabatur, mutuatus est, dum ita scripsit: *Scipio adversus hanc formam, robur legionis triplici acie in fronte ordinatum, per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spatium dedit.* Quomodo per continuas cohortes potuisset tunc aciem ordinare Scipio, cum nondum in cohortes legio divideretur, & mos militiae perpetuus eo tempore exigeret aciem instrui manipulis inter se distantibus, sed alio modo quam tum ea

gionis, disponi voluit Scipio? Hoc enim solo recessit ab ordinandi vulgato usu, quod directâ per aciem hastatorum & principum intervalla uno ductu ac tenore petiit, cum aliter disponi solerent. Fefellit Livium, fortè & Frontinum, vox Græca *αριστοι*, quæ apud Polybium non aliud significabat, quam manipulum centum & viginti militum, cum vulgò apud Græcos Scriptores illius ævi cohortem designaret sexcentis hominibus constantem. Sed nec scio quid illud sit, quod à Frontino scriptum est: *robur legionis triplici acie in fronte ordinatum, per hastatos, principes & triarios?* In fronte quidem ordinabantur hastati, qui & primi pugnant: sed principes qui secundam aciem constituebant, & triarii, qui tertiam, non possunt dici unâ cum hastatis in fronte ipsâ ordinati. Livius lib. VIII. *de hastatis* dicit, *primam eos frontem habuisse juvenum pubescentium ad militiam.* Si prima frons hastatorum fuit, non etiam quæ sequebantur acies principum

gionis, triplici acie in fronte ordinatum per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephantum ab hostibus acie facile transmitti sine perturbatione ordinum possent: ea ipsa intervalla expeditis velutibus implevit, ¹ ne interluceret acies; dato eis præcepto, ut ad impetum elephantorum, ² vel retro, vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua divisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Masinissam præposuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiè causa victoriæ fuit.

XVII. Archelaus adversus L. Syllam, in fronte adper-

tur-
pium & triariorum in primâ fronte aciei constituisse putandæ sunt. Sed & illud falsum quod ait, *robur legionis in primâ fronte collocatum*. Hic iterum cogitavit in ævi militiam & ordinationem, quæ robur legionis in primâ fronte collocabat. Conutarium usum receptum fuit apud veteres bellatores, qui robur legionis in postremâ acie collocabant. Sed hæc hæcenus.

1. *Ne interluceret acies*] Hoc non habet neque Polybius; neque ex eo Livius. Sed Frontinus ad ætatis suæ morem respiciens, quo interlucere non debebat acies, nullis inter ordines aperiri solitis viis, ideo hanc causam retulit, cur Scipio intervalla ordinum in acie à se ordinatâ replenda curaverit velutibus. Atqui ex arte quæ tunc observabatur, id ille factitavit. Viæ illæ patentis inter manipulos relinqui solitæ, vulgo velutibus ac levi armaturæ assignabantur, ut inde primo conflictu contra hostem emitti possent. Quod cum fecit-

sent, rursus aut per eadem intervalla se recipiebant, aut in latera discurrerant, ut locum darent hastatis in primâ acie post velites ac levem armaturam pugnaturis: Polybius; τὰ ἰσχυρὰ τῶν πρώτων σημειῶν ἀνεπαίθετος τῶν τῶν ῥομφαίων ἀπειρηγῶν, περιχαρῆδες τῶν τῶν ἀσπιδουδένων. Et bene ἀσπιδουδένων, quod proprium vetitum fuit, qui primi præliabantur. Inde quatuor hisce nominibus Polybio vocantur, ἄλλοι, ῥομφαίονες, ἀσπιδουδένωντες & ἀσπιδουδένωντες, quæ perperam in versione passim viro summo Isaac Casaubono confunduntur.

2. *Vel retro vel in latera*] Paris. & alii: *rectâ vel in latera concederent*: quod manavit à Livio, in quo est: *ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram laevamque discursu, applicantes se antesignanis viam quâ irruerent, in ancipitia tela bellum darent.*

3. *L. Syllam*] Scyllam, in quibusdam

turbandum hostem ¹ falcatas quadrigas locavit, in secundâ acie phalangem Macedonicam; in tertiâ, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitivis Italicæ gentis, ² quorum pernicitati plurimum fidebat; levem armaturam in ultimo statuit. In utroque deinde latere equitatum, cujus amplum numerum habebat, circumeundi hostis causâ posuit. Contra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in utroque latere duxit, & capitibus earum castella communivit: quâ ratione, ³ ne circumiretur ab hoste, & peditum numero, & maximè equitatu superante, consecutus est. Triplicem deinde peditum aciem ordinavit, relictis intervallis, per levem armaturam, & equitatum, quem in novissimo collocaverat, ⁴ ut cum res exegisset, emitteret eum: ⁵ tum prosignanis, qui in secundâ acie erant, imperavit, ut densos numerososque palos firmè in terram defigerent; intraque eos, appropin-

busdam corruptum est & ineptum.

1. *Falcatas quadrigas*] Ita retinendum; & nihil tam notum est, quàm *falcata quadriga* apud auctores bellicos. Lucretio sunt *falciferi currus*; Græcis δὲ ἄπυνοφόροι. Quare τὴν *factas* in Vet. P. positum, eliminamus.

2. *Quorum pernicitati*] *Pervicacia* alii, & fortasse rectè: Desperatione enim veniæ verisimile est, tales Italicos fuisse.

3. *Ne circumiretur ab hoste*] *Nepos* noster *Datame: Locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus, &c.* Sic *circumiri multitudine*, Themistocle dixit. Et Cicero, *circumiri belli fluctibus*. In sequentibus lego: *propter levem armaturam*.

4. *Ut cum res exegisset, emitteret eum*] Lego: *ut cum res exegisset, emitteretur*. Hoc novum in-

ventum Syllæ plurimi veterum laudarunt. In antiquâ ordinatione ob aliam causam & aliter intervallis distincta acies. Jul. Africanus in libris qui nondum sunt editi *de re Bellicâ* caput habet τῆς δὲ ποταμῶν ἢ ἀγρονομίας τὴν φάλαγγα. In eo multa miranda secundum τακτικόν.

5. *Tum prosignanis*] *Tum postsignanis* quidam: & ita planè legendum. *Prosignanos*, perperam pro antesignanis accipiunt: non enim in secundâ acie. Atqui paulò post etiam *antesignanorum* meminuit, ut nos verisimè emendamus. Omnes qui ante signa pugnabant, primam aciem constituebant, & *antesignani* erant; cæteri *postsignani*: Hi totam aciem constituebant. Et fallitur vir doctus, qui *subsignanos* pro secundis habet, & in secundâ acie pugnantes, quam

pinquantibus quadrigis, ¹ ante signa nostra aciem recepit : tum demum sublato univerforum clamore velites & levem armaturam ingerere tela jussit : quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore telisque in suos conversæ sunt, turbaveruntque Macedonum instructuram : quâ cedente cum Sylla staret, & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subitò emissi, averterunt eos, consummaruntque victoriam.

XVIII. C. Cæsar, Gallorum falcatas quadrigas eâdem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

XIX. Alexander ad Arbela, cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, ² aciem in omnem partem spectantem ordinavit, ut circumventi, undique pugnare possent.

XX. ¹ Æmi-

ex Livio colligit præcipua & plurima signa habuisse. Nobis aliud videtur, quamvis hæc maximè confusa sint in veterum historiis.

1. *Ante signa nostra aciem recepit*] Puto legendum: *antesignanorum aciem recepit*. Cum postsignanis secundam aciem assignet, apparet, antesignanis primam tribuisse. Per antesignanos autem intellige velites & levem armaturam.

2. *Aciem in omnem partem spectantem*] Quintus Curtius *versatilem* vocat lib. IV. in eâdem narratione. Sed egregiè vir doctus ad illum fallitur animo, qui ἀμφιστοιμίαν fuisse putat, de quâ Hesychius: Ἀμφιστοιμία φάλαγγξ, ἢ τὰς ἡμετέρας ἔχουσι ἀντιπενημίους. Nihilominus. Hæc acies *in omnem partem spectans*, *πληθίων* est, sive τετραγώνων τῶν τετράγωνων, ut à Sextio Philosopho vocatur, cujus Seneca meminix Ep.

LIX. qui *quadratum agmen* Latine vocat, ut etiam τετραγώνων πύλων Onosand. & alii veterum. Quidam melius τετραστόμους vel τετραστόμων, quod à quatuor lateribus armatos in hostem conversos haberet. Hujusmodi *πληθία* sive quadratas acies in omnes partes spectantes Græci posterioris ævi sub Constantinopolitano Imperio, quando ex peditibus atque equitibus exercitum compositum habebant, quam *σύνμικτον πύλον* vocabant, id est, miscellam ordinationem, à tergo peditum collocare consueverant sub nomine *ιστοφυλάκων*. Eorum forma *πληθία* nomine vocatur: nam *πληθίων* proprie est quadratum oblongum lignum, in quo formantur lateres sive *πληθίου*. Inde Grammatici *πληθίων* interpretantur *ἑξήμισι τετραγώνων ἑτερόμετρικες*, formam quadratam oblongam; quomodo &

XX. 1 *Æmilius Paulus* adversus *Perfen* *Macedonum* regem, cum phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamque levi armaturâ cinxisset, & equitem in utroque cornu collocasset; 2 triplicem aciem cuneis instruit: inter quos subinde velites emisit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere instituit, ut hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca, quæ ex industriâ captaverat. Cum sic quoque suspectâ calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx, equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectos, ut obiectis armis ipso impetu perfringerent hostium spicula: quo genere telorum 3 exarmati *Macedones* solverunt aciem, & telora verterunt.

XXI. *Pyr-*

πλευσίον interpretantur. Alii tamen, ut *Atrianus*, *πλευσίον* quadratum æquilaterum faciunt, & eo nomine à *πλευσίω* distinguunt, quod *πλευσίον* sit, ὁπίσταν πῶτος πείσεις πῆς πλόδους παρεξέζηται πῆς ἐν ἐπιρομῆν ἡμίπ. Hæc necessario sunt interstinguenda.

1. *Æmilius Paulus* *Æmilius* reticetur in plerisque antiquis.

2. Triplicem aciem cuneis instruit] *Cuneos* appellavit, manipulos viis disseptos à cuneorum theatralium forma, quæ sedilium loca erant viis & canalibus interjectis separata, quibus non dissimiles manipuli inter se distantes, per interpositas vias quibus dispersebantur. Aliàs *cuneos* apud *Tacticos* forma est catervæ militum in trigonum ordinatæ, de quâ non hic intellexit *Frontinus*, qui manipulos à manipulis viâ interpositâ separatos ita vocavit, ut mos fuit fieri in antiquâ militiâ. Ideo & velites inter eos cuneos subinde emissos memorat,

quod inter manipulos intervallis distinctos fieri solebat. Et sic *Scipio* in acie quâ cum *Hannibale* conflixit velibus ea intervalla ordinum complevit. Hæc manipulatim sive cuneatim instructa ordinatio, ac brevibus manipulis velut intercisa, præstabat ut acies in omnes partes versatilis esset, laxari & comprimi facilis propter intervalla, quibus erat distincta. Egregia ad hanc rem signanda verba *Polybii* sic legenda & emendanda: Οὐσης ἡδ' ἀποστῆτε τῶν Ῥωμαίων ἰσχυροῦς τ' ἀνδρῶν πλοῦσιν ἢ καὶ πόλεος ἢ καὶ μέγιστον μὲν πρὸς πάσαις ταῖς ἐπιφανεῖαις, ἀλλ' ἢ μίας ἐπιφανεῖς ἀεὶ ἵσχυραι τῶν δευτέρων σημειῶν συνεπιπρεφῶσιν πρὸς τὸ διαίδμεν. Vulgò malè lectum, οὐσης ἡδ' ἀποστῆτε. Nam certè τὸ ἀποστῆτε in acie cum vitio sit. Quod tu me primum docere facis *Vir* omni laude major, sed deplorando *literatorum* fato pridem erepte *Claudi Salmasi*.

3. *Exarmati*] Hoc omnino verum

XXI. Pyrrhus Epirotarum rex 1 pro Tarentinis apud Asculum, 2 secundum Homericum versum, quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotasque, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in mediâ acie Tarentinos collocavit, equitatum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contra Coss. aptissimè divisus in cornua equitibus, legiones in primâ acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Utrinque quadraginta millia constat fuisse: Pyrrhi dimidia pars exercitûs amissa, apud Romanos quinque millia desiderata sunt.

XXII. Cn. Pompejus adversus C. Cæsarem, Palæopharsali triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent 4 in latitudinem. Legiones secundum virtutem

rum est; & perperam in exemplaribus aliis *armati ἀπὶ τῷ ἀφοσπλιζωιδραν*, excusum est.

1. Pro Tarentinis] *Tarentinis* in optimis membranis exaratum fuit, ex antiquâ scripturâ, ut *Picans* pro *Picens*, & alia, de quibus supra.

2. Secundum Homericum versum] Exstat Iliad. Δ.

— *ἡρώδης δ' ἐς μέσων ἔλασσε*,

ὄφρα κ' οὐκ ἔηδὲν πρὸ ἀναγκῆς πολειζέη.

Vide præcedentia & Ammianum libro XXIV.

3. *Palæopharsali triplicem*] Cum in libris Frontiniani variantem hoc loco lectionem impegisset doctiss. Modius; nulla potuit iudicio suo satisfacisse; & quod in aliis *palestrialis*, in aliis *palæpharsali* reperit, ipse ut mera ænigmata fateatur rejicienda. Quis non vidit optimam scripturam restitui debere, *Paleopharsali*, vel *Palæpharsali*, quam rectè jam obtinere voluc-

runt viri docti. Græci antiquam urbem vocabant *πυλαίοπολις*, unde specialiter postea urbes, locique istud prænominis sortiti sunt. Strabo lib. XVI. *ἢ τῶν Τύρον ἢ πυλαίτης ἐν τελευκονίαι σαδίοις*. Post Tyrum dicit esse antiquam Tyrum, sive Græcorum voce *Palætyron*, quam vocem & retinuit Curtius in Tyriorum descriptione, Alexandrum recipere recusantium. Sic *Palæpharsalus* sive *Palæopharsalus*, est antiqua Pharsalus, sive vetus urbs in regione ad Pharsalum, extra quam triplicem aciem Cæsar instruxit. Florus *Pharsaliam* memorat in eadem historiâ, pro regione nimirum ad Pharsalica, vel forsan ipsâ urbe Pharsalo. Quod secundum morem suum est, & nimis solutum.

4. *In latitudinem*] Doctissimo Lipsio molestus Frontini locus & suspectus; ut qui *in altitudinem* malit apud eum scribi, quàm *latitudinem*. Et explicat alibi totum

tutem cujusque firmissimas in cornibus, & in medio collocavit, spacia his interposita tyronibus supplevit, dextro latere sexcentos equites, ¹ propter flumen Enipeum, quod & alveo suo & alluvie regionem impederat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, ut inde Julianum exercitum circumiret. Adversus hanc ordinationem Julius Cæsar & ipse triplici acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circumiri posset, admovit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnae ² exercitatos, ³ sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas: sed dextro latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit: nec ulla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum namque Pompeji equitatum ⁴ inopinato subinde lati excursu averterunt, cædendumque tradiderunt.

XXIII. ⁵ Imperator Cæsar Germanicus, cum subinde ¹ Catti

hunc locum accuratè juxta rationem polemicam.

1. Propter flumen Enipeum, quod] Ita libri meliores; omninò rectè. Lucanus lib. VII.

Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus.

Enipeam vitiosè dederunt Parisienses, mutato relativo: & statim *Julianum* omiserunt, quam vocem nunc ex aliis supplevimus.

2. *Exercitatos*] *Exercitos* in schedis chirographis.

3. *Sed deinde cohortes*] *Lege* cum Modio & Stevvechio, *sex deinde cohortes*. Nihil verius. Nam palam Plutarchus in Cæsare: *ab extremo agmine sex cohortes*. Et in Pompejo: *cohortes sex ex ultimis aut subsidiariis*. Sic in sequentibus, *sex dextro latere, &c.*

4. *Inopinato subinde lati excursu*] Stevvechius *elati*.

5. *Imper. Cæs. Germanicus*] Libri veteres cum augmento: *Imp. Cæs. Aug. German.* Ita scripsit non ipse Frontinus, sed rescribere correctores ex antiquis numismatis. Nummus argenteus, qui penes me est: IMP. CÆS. AUGUSTUS. GERMAN. *Dacium & Germanicum* cognomina ex devictis gentibus reportasse testis Jvenalis:

— cum lance beatiâ

Dacicus, & lato splendet Germanicus auro.

Ubi perperam *lato* in nostro codice excusum. Porro nullus nummus exstat, nullum monumentum, in quo *Dacici* cognomen sit. At *Germanicus* sæpissimè in ejus nummis legitur: quod cognomen non habet

1 Catti equestre proelium, in silvas refugiendo diducere: jussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestrique pugnâ confingere: quo genere consecutus est, 2 ne quis non locus ejus victoriam miraretur.

XXIV. C. Duillius, cum videret graves suas naves 3 mobilitate Punicæ classis 4 cludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitavit 5 manus ferreas, quæ ubi hostilem

bet nisi jam consul decies. Sanè in XI. & XIV. Consulatu nummi habent tropæum cum inscriptione, GERMANIA. CAPTA.

1. Catti] Cæsari Germanico laudem suam eripuerunt, qui novum hominum genus *Cattos* *uxr' av-
spontiar* supposuerunt. Suetonius: *Expeditiones partim sponte suscepit, partim necessario: sponte in Cattos; necessario unam in Sarmatas, legione cum legato simul casâ.* Sequitur: *De Cattis Dacisque post varia prælia, duplicem triumphum egit.* Alaudit Martialis — *ex Cattis gloria tota tua est:* quomodo ibidem reponendum, pro *Dacis*, monuit olim Just. Lipsius in suis epistolicis. Alii *Cateos* legendum hoc loco rati sunt; quorum fides æquè lubrica est. Sequitur *diducere*, & hoc placet, pro *Stev* *vechiano ducerent*, vel aliorum *reducerent*; quod & in P. & quibusdam melioris notæ offendimus.

2. *Ne quis non locus ejus victoriam.* Victoriâ ad multos dies remorati videbantur Catti, cum ad silvas & lucâ ardua, impeditâ sæpius sese reciperent. Quare non dubita *non* omisso cum doctis legere; *ne quis locus ejus victoriâ miraretur:* & hoc placet.

3. *Mobilitate Punicæ classis]* Perperam *nobilitate* scriptum invenio in nostris membranâs. Respexit fabricaturam, cujus opere lignario maxime claruerunt Pœni; unde multa fabricæ lignæ opera ab ipsis nominata, ut *naves Punicæ*, item *lecti Punicæ* apud Plin. XXX. 11. *fenestra Punicana* Varroni, & *torcular Punicum* eidem, & *coagmenta Punicana*, quæ fideliter hærebant, nec hiascebant, apud Catonem. Erant enim omnia magis mobilia & utensilia; & ipsi Pœni mobiles in opere manuario.

4. *Eludi]* Vetera excusa legunt *erudi:* Corruptè.

5. *Manus ferreas]* Hoc inventum C. Duillio à Polybio etiam, & plerisque scriptoribus antiquis tribuitur. Græci vocant eodem modo *χεῖρας σιδερέας*. Zonaras lib. II. de Duillio: *μεγάρ τις ἐπὶ τῶν χεῖρων, ἀντίοις τε τῶν χεῖρας σιδερέας ἠγορεύοντο.* Ubi *anchors* vocat ob eandem formam, quas plerique Veterum melius appellant *harpagones*. Corrigendus obiter Jct. in l. 12. §. 21. de Instr. Legat. apud quem mendosè *arpagones* & *amas* legitur, pro *harpagones* & *hamos*, quanquam prius vestigium sapiat antiquæ scripturæ. Plerique etiam

apprehenderent navem, superjecto ponte, 1 transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus 2 cominus eos trucidabat.

harpagones & *χεῖρας οὐδ' ἔχεις* distinguere. Quod & Cæsar indicat his verbis: *manus ferreas atque harpagones paraverant*; quæ duo Curtius tamen confundit lib. IV. cap. 2.

Ferrea manus, harpagones vocant; & describit Dio lib. XXIV. *ἀνεπαύτως τε ἔταρα ἔχουσι, καὶ καθ' ἕνα τὸ ἐπιπλοῦν καὶ ἀνέστησαν ἀπὸ βάρους*. Addit auctor de Vir. Illustrib. primò *corvos* appellatas, in vita Duillii; quod fortassis glossema est, ut suspicantur ad istum locum correctores.

1. *Transgrediebatur Romanus*]

Pro *Romani transgrediebantur*. *Χεῖρας Romana*, quæ passim obvia legentibus *Florum & Romanos*. Varro: *Romanus sedendo vincit*. lib. I. de R. R. cap. 2.

2. *Cominus eos trucidabat*] *Meliùs & figuratè P. trucidabant*. Porro simile quid narrat Appianus in pugna Menodori cum Menecrate: *ἐν τῷ ναυῷ καταπόσαντες ἑπίπλοον ἐς τὸ ἐπιπλοῦν δὲ ἀνέστησαν*. Vegetius: *Qui de virtute presumunt, admotis liburnis, pontibus in adversariorum transeunt naves, ibique gladiis manus ad manum cominus dimicant*.

CAPUT IV.

De acie hostium turbandâ.

EXEMPLUM I.

PAPYRIUS Cursor, filius Consulis, cum æquo Marte 1 adversus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones, & agafones mulis infidentes, ramosque per terram trahentes, à colle transverso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamavit victorem adesse collegam, ut occuparent ipsi præsentis prælii gloriam: quo facto, & 2 Romani fiducia concitati propulserunt, propulsi terga vertere.

II. F. Rutilius Maximus quarto Cos. in Samnio, omnimodo frustra conatus aciem hostium perrumpere, novissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione * legato suo

1. **A**dversus obstinatos Samnites] *Samnitas* ex membranis venustus & vetustius.

2. *Romani fiducia concitati*] *Aliàs, Romanis fiducia concitatis, nullo ordine*.

* *Legato*

suo circummissit, iussitque collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod ubi factum est, Romanis crevit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

III. Minutius Ruffus Imperator, cum 1 à Scordiscis Dacisque premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites unà cum æneatoribus: præcepitque, ut cum vidisset contractum prælium, subitus ex diverso se ostenderet, juberetque æneatores concinere: sonantibus montium jugis, species ingentis multitudinis 2 offusa est hostibus, quâ perterriti dedere terga.

IV. 3 Attilius Glabrio Cos. adversus Antiochi regis aciem, quam is in Achajam per angustias Thermopylarum 4 direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum jacturâ quoque repulsus esset, 5 nisi circummissus ab eo M. Porcius Cato, qui tum Tribunus militum à populo factus in exercitu erat, dejectis jugis Callidromi montis,

1 Æto-

* *Legato suo circummissi*] Perperam legatos suos in Parthienli editum: Nec enim legatos suos cum Scipione circummissit, sed hastatos ordinibus subductos.

1. *A Scordiscis*] Levi tralatione unius literulæ scriptum invenio in membranis nostris, *Scordiscis*, quod fortè melius est. Σκώδρου Ptolomæus inter Liburniæ *μεσογεί* ponit. Alia est *σκώδρος* apud Stephanum, qui scribit *σκώδρου* esse *μυκεδονικὸν πόλι*. Sed posset eadem esse *σκώδρος* & *σκώδρος*, ut iidem sunt *σάλγι* & *σύλγι*, & alia. Sic puto, nec tamen *Scordiscis* rejecero.

2. *Offusa est hostibus*] Aliàs *effusa*: prius placet.

3. *Attilius*] Ita vulgo ineptè conceptum & receptum est hoc no-

men, cum nihil verius exstet, quin *Acilius* sit rescribendum. In gente enim *Aciliâ* Glabrioæ fuerunt, ut notissimum est ex veterum monumentis. Is est Manius Acilius Glabrio. Apud Appianum mendosè legitur *Αξιμ* inverso a pro *Αχιμ*.

4. *Direxerat*] Referunt *diduxerat* nostræ schedæ membranacæ. In sequentibus scribo *territus*, non *irritus*.

5. *Nisi circummissus*] P. ubi *circummissus*. Sed posteriora indubiè corrupta sunt. Lectio nihili quorundam vulgatorum est, *qui tum, jam Consularis, tribunus militum, &c.* Dux voces pro glossmate mihi videntur *παρέλκω*. Placet *emendatum*, qui tum *tribunus militum à populo factus in exercitu erat*.

¹ *Ætolis*, qui præsidio tenebantur, super eminentem castris regis collem, à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, utrinque irrupere Romani, & suis fugatisque castra ceperunt.

V. C. Sulpitius ² Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit miliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto jam prælio, velut equis insidentes ostentare se pugnantibus: quare Galli existimantes adventare auxilia Romanis, cessere jam penè victores.

VI. Marius, circa aquas Sextias, cum in animo haberet posterâ die depugnare adversus Teutonos, Marcellum cum parvâ manu equitum peditumque noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasque armatos simul ire iussit, jumentorumque magnam partem; intratorum cum centunculis, ut per hoc facies equitatus objiceretur; præcepitque ut cum animadvertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, ut asperrimi hostes in fugam versi sint.

VII. M. Li-

rat. Sensus est: Ni M. Porcius Cato ab jugo Callidomi, dejectis inde *Ætolis*, & magnâ ex parte caesis (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super eminentem castris collem apparuisset, Glabrio iniquitatibus loci non territus tantum, sed cum jaçturâ quoque repulsus esset.

1. *Ætolis*, qui præsidio tenebantur] Modius totam fere periodum ex Plutarcho conjecit hoc modo legendam; *dejectis jugis Callidomi montis Ætolis*, quorum præsidio tenebantur, aut certe, qui ea præsidio tenebant, super eminentem regis castris collem, à tergo subitus apparuisset, &c. Optimâ ra-

tione; nam hæc omnia mirè videbantur fœdata, & à correctoribus diversis immutata. In sequentibus idem maluit *super eminentem regis castris collem*, quàm *super eminentem*, quod & Stevvechio minus displicuit.

2. *Petrejus COS.*] Reposuit ex Fastis nomen Sulpiciae gentis *Peticus* pro *Petrejo*, accuratissimus Scriverius. Vide etiam Rubenium lib. II. cap. 39. Electorum.

3. *Intratorum cum centunculis.*] Quidam, *continiculis*; quod pro *sphalmate* agnoscimus. *Centunculus* est vilis lacinia, seu stragulum jumentorum. Vetus Onomatisticum: *Centunculus*, *πυφάδιον*.

Livius

VII. M. Licinius Crassus, fugitivorum bello, ¹ apud Calamarcum educturus militem, adversus Castum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes cum C. Promptino, & cum Q. Martio Ruffo legatis post montem circummissis: quæ cum commisso jam prælio, à tergo clamore jam sublato, * decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugnâ capesserent.

VIII. Mar-

Livius lib. VII. *Multis stratis detrahi jubet, binis tantum centunculis relictis.*

1. Apud Calamarcum] Unius nominis ignorantia, sed in quo tota loci ratio ut in cardine suo verteretur, satis exercuit hujus ætatis doctissimos viros. Viderunt omnes mendam tegere vocem hanc *Calamarcum*, quod nemo potuit adhuc detegere; cum & manuscripti codices, & quicquid est veterum impressorum hoc quidem in loco sint corruptissimi; & nulla sitis istius compar mentio reperitur apud auctores, qui eandem fermè historiam exararunt. Non atidet nobis Scriverii conjectura, qui ex tanto variantium membranarum agmine, legendum fortassean opinatur, *M. Licinius Crassus, fugitivorum bello, ad caput Silavi annis* &c. idque ex Orofio lib. V. cap. 34 vel *ad Silavum annum*: sed cum nec vola nec vestigium appareat uspiam istius opinionis; nihil temerè quicquam affirmare ausim: Apud Plutarchum nulla Calamarci mentio fit vel aliis abstrusi vocabuli, sed hoc tantum memorat, non procul à stagno Lucano accidisse hanc Licinii victoriam. Equidem pronum fuit accuratissimis vi-

ris *ἢ κερικωπέσις*, ex diversitate corrupti vocabuli quicquam suspicari, quod paululum historię conduceret. Et cum sequenti capite ejusdem fermè narrationis repetitio exstet, exemplo 34. varièque *Cathenam, Catanam & Cartennam* suppeditent diversi codices; nullus dubito erubescet, si discrepantiam se nescire, liberè fateatur. Philippo Cluverio certum est, *Calamarcum & Cathenam* unum & idem esse debere unius ejusdemque montis nomen: & censet, verum genuinumque nomen fuisse CALAMATIUS MONS. Unde postea factum vulgare *Calmatio*, mox *Calpatio*, & tandem *Capacio*. Et mansit etiamnum antiqui opidi in eo siti ruinis appellatio *Capacchio Vecchio*, apud hodiernos Italos, id est, Calamarcum vetus. Cæterum & posteriora hîc quodammodo videntur affecta, cum potius *Gannicum* vel *Cannicum* pro *Canimoco* reponendum sit, qui Plutarcho *Καννικισ*. Apertè in vita Crassi; *Γαύ* *Καννικισ* *ἢ Κὰς*. Is est *Cannicus*, qui Livio lib. XLVII. appellatur *Granicus*, & ipsi Frontino *Gannicus* infra cap. V. exempl. 34. Sed nihil magis apud auctores obvium est, quàm persequi *λεπτολογίας*

VIII. Marcellus, cum vereretur, ne paucitatem ejus militum clamor detegeret, simul lixas calonesque, & omnis generis sequelas conclamare jussit; atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

IX. 1. Valerius Levinus, adversus Pyrrhum Epirotarum regem, occiso quodam 2 gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, conternati à mendacio, se pavidi in castra receperunt.

X. Jugurtha, in Numidiâ, adversus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ usum ei conversatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium 3 tum Latinè clarè prædicavit, atque ita multos nostrorum avertit.

XI. M. ronides Atheniensis, dubio prælio adversus Thebanos 4 rem gerens, repente in dextrum suorum cornu profiliit, & exclamavit, se jam sinistro vicisse: quâ re & suis alacritate, & hostibus metu injecto, vicit.

XII. Cræsus prævalido hostium equitatu camelorum gregem opposuit; quorum novitate & horrore consternati equi,

λοξίας degenerantium nominum.

* *Decurrissent*] Veteres *decucurrissent*. Suprà de hoc diximus. Exemplo sequenti in fine quidam legunt, *atque hostem &c.* Sed nobis, *atque ita hostem*, videtur omninò retinendum.

1. *Valerius Levinus*] Nec malè scriptum *Levinus* in nostro manuscripto. Et ita Plutarcho vocatur in Pyrrho, ubi perperam Ἀλβίνοσ litens transpositis & omisso *l*, pro Δουβίνοσ.

2. *Gregali*] Meliora excusa *grecali*, *e* pro *g*, ut aliàs, mutatis.

3. *Tum Latinè clarè prædicavit*] In P. suis, *clamare prædicavit*, mi-

noti sensu: Lege, *clamare cepit*, ut ex melioribus restituerunt Mod. & Scriver. Sallustius Jugurthino: *Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ad pedites convertit: ibi Latinè (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare: paullo ante Marium suâ manu interfectum, &c.*

4. *Rem gerens*] *Rem gerere* est, pugnae præesse, *εργαζέσθαι*. Horatius: *Rem gerere, & captos ostendere civibus hostes*. Sic *rem malè gerere*, de infelicitate belli, *νεκρῶσ πειρίην* dicebant. Inde & *res gesta*, pro operibus bellicis, quas Græci

epi, non
proque suo
præbuerunt.
XIII.
versus Rom
aciem ulus
XIV.
frequente
XV.
ita effere,
in vallum
castrum
XVI.
cum copiis
XVII.
junctos in
& septi &
actis de
perunt.
XVIII.

Græci
1. P.
MS. I
gens
orient
abit ec
dus un
2. P.
Scriver
3.
nulli
est, pro
bus ma
4.
sublim
sermon
res pro

equi, non solum insidentes præcipitaverunt, sed peditum quoque suorum ordines protriverunt, vincendosque hosti præbuerunt.

XIII. Pyrrhus Epirotarum rex, ¹ pro Tarentinis adversus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem usus est.

XIV. ² Pæni quoque adversus Romanos idem fecerunt frequenter.

XV. Volscorum castra, cum prope virgulta silvasque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incendit; & sic adversarios exiit castris.

XVI. ³ M. Crassus, bello sociali, eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

XVII. Hispani contra Hamilcarem boves vehiculis adjunctos in primâ fronte constituerunt, ⁴ vehiculaque tædæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem pererrunt.

XVIII. ⁵ Falisci & Tarquinienfes, compluribus suorum

Græci περὶ ζεις & ἔργου vocant.

1. Pro Tarentinis] Tarentinis, MS. De elephantis Pyrrhicis frequens mentio apud auctores. In oriente tandem in desuetudinem abiit eorum usus Δ[ὲ] π[ρὸ]ς τὴν ἰσθμὸν μάλαντιον.

2. Pæni quoque] Quidem, Cod. Scriber.

3. M. Crassus] P. Crassus, nonnulli Veteres. Statim, interemptus est, pro interceptus, in aliis vilioribus vulgaris.

4. Vehiculaque tædæ & sepi & sulphuris plena] Sepum, sebum, & serum promiscuè usurpabant veteres pro pinguedine ex omento ani-

malium, ex quo candela nostræ consunt. Quare minus diversum erit, qualem ex his lectionem recipias: Vet. Glossarium; Sebum (sic enim, vel aliter, non sebrum legendum) λιπες. Appulejus: tædis, lucernis, cereis, sebaceis, &c. clarescunt tenebra.

5. Falisci & Tarquinienfes] Nullo discrimine membranz nostræ Falerii reponunt pro Falscis, qui & Livio & aliis idem sunt; licet Strabo inter Φαλιγγες & Φαλιγγίους videatur distinguere. Sed cum nulli Codd. sequantur magis, adlubescit receptum.

rum 1 in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furi-ali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbaverunt.

XIX. 2 Idem Vejentes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

XX. 3 Atheas rex Scytharum, cum adversus ampliorem Triballorum exercitum confugeret, jussit 4 à fœminis & pueris omnique imbelli turbâ, greges asinorum ac boum ad postremam hostium aciem admoveri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab ulterioribus Scythis adventarent: quâ asseveratione avertit hostem.

CAPUT

1. *In habitu sacerdotum subornatis*] Tò in delet Stevvechius: τὸ *subornatis* verò MSS. Scriverii; quod etiam Sanutus ignorat. Parile est nuperrimum strategema, quod in obsidione Hafniæ rex Suecorum Carolus adhibuit, militibus in habitu albicantium sacerdotum subornatis, quanquam non facibus armati, & discoloribus, serpentum in modum, vitis, furi-ali more per albertia nivibus rura processerint. Subita enim conterrent hostes, usitata vilescunt.

2. *Idem Vejentes & Fidenates*] Et facium tantum meminit, non etiam serpentum, prælatarum à Fidenatibus eo prælio Livius lib. IV. *Ignibus armata ingens multitudo, facibusque ardentibus tota collucens, velut fanatico instincta cursu in hostem ruit. Quare falluntur illi, qui res diversas ac tempora miscet, confunduntque Faliscorum*

& Fidenatium historiam.

3. *Atheas*] Ponticarum gentium rex quidam apud Florum occurrit *Atheas*, qui hic non est, nisi vehementer fallimur. Nam hic Scytharum Rex *Anteas* vel *Antias* à Plutarcho vocatur; à Strabone *Arteas*: iste Medææ pater, Ἀρτίης.

4. *A fœminis & pueris*] Redundat in nostro P. repetitio *Triballorum*, hoc modo: *cum adversus ampliorem Triballorum exercitum confugeret, jussit à fœminis & pueris Triballorum, omnique imbelli turbâ, &c. Imbellis turba* est militiæ inhabilis, ἀπίδμενος. Livius: *imbellis inermisq; foeminarum turba*. Noster capite sequenti, exemplo 19. *moltus imbelles suorum, & alibi sæpius. Ovidius Epist.*

Tres sumus imbelles numero, sine viribus: uxor,

Læertesque senex, Telemachusque puer.

CAPUT V.

De Insidiis.

EXEMPLUM I.

ROMULUS, per latebras copiarum parte dispositâ, cum ad Fidenas accessisset, simulatâ fugâ temerè hostes insecutos eò perduxit, ubi occultos habebat milites, qui undique adorti effusos & incautos ceciderunt.

II. Q. Fabius Maximus Cos. 1 auxilio Sutrinis missus adversus Hetruscos, omnes hostium copias in se convertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effusèque subeuntes aggressus, 2 non aciem tantum superavit, sed etiam castris exiit.

III. T. Sempronius Gracchus adversus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissâ deinde armaturâ levi, quæ hostem faceretur, ac statim pedem referente, evocavit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eò cecidit, ut etiam castra caperet.

IV. 3 Q. Metellus Cos. in Siciliâ bellum gerens adversus Hasdrubalem, 4 ob ejus ingentem exercitum & centum triginta Elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis

I. **A**uxilio Sutrinis missus] Extra mendi aleam videtur mihi membranatum scriptura esse, quæ *Sutrinis* àvñ *Sutrinis* hoc quidem in loco reposuit. Et sanè *Satrum* Livius Pliniusque nominant istum locum, ubi postmodum colonia fuit: cujus gentile *Satrinus* dubitanter rescripserim. Vulgati manifestè mendosè *subtilius* ediderunt, quod nec in nostro P. correctum fuit. Certè aut *Sutrinis* aut

Sutris retinendum tantisper, donec *Sutrinis* videbo aliis observatum.

2. *Non aciem tantum*] P. *acie*, & sic sæpius. Placet editum. Exemplo sequenti perperam *referret* legitur in eodem libro.

3. *Q. Metellus*] L. *Metellus*, habuit cod. Scriverianus.

4. *Ob ejus ingentem exercitum, & cent. trig. eleph.*] Hæc lectio à Stevvechio est; Vitiosa profus vulgata, quæ copulam retinet.

nis ante se duxit: inspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in primâ acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in belluas jacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ¹ eâ ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo ut primum illaqueati sunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in suos acti, totam aciem turbaverunt. Tunc Metellus, hanc operiens occasionem, cum toto exercitu erupit, & aggressus à latere Pœnos cecidit, ² ipsisque & elephantis potitus est.

V. ³ Tamyris Scytharum regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certantem, simulato metu elicit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente converso agmine, naturâ loci adjuta, devicit.

VI. Ægyptii conflicturi acie in eis campis, quibus junctæ paludes erant, ⁴ algâ eas contexerunt, commissoque prælio fugam simulantes in insidias sevocaverunt: qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæserunt, circumventique sunt.

VII. ¹ Vi-

1. Eâ ludificatione rectores elephantorum] Eâ deceptione, sive insidiis istis rectores elephantorum concitati sunt. Nam ludificatio est dolus compositus, quo quis hostem circumducit. Silius: *Ludificante ducem Fabio* —. Rectores elephantorum sunt, primicerii jumentariorum; illi, per quos reguntur elephantii; *οἱ ἐπιτῆ ἐλεφάντων*, vel *οἱ ἐπιτῆ ἐλεφάντων ἐπιμελείαι*, ut quidam auctores loquuntur. Hos rectores aliquoties *magistros* appellant historici. Regebatur in bello elephas non arbitrio militum, nec ab ipsis in turri pugnantis, sed magistro aliquo imposito. Quintilianus XIII. De-

clam. Et vacca & armenta, & omne pecudum genus: sed illa impositus cohibet magister. Hinc in Glossario, *ἐπιμενίτης*, exponitur jumentarius, quo loci non ineptè ex vi præpositionis *superjumentarius* reponas.

2. Ipsisque & elephantis] Libri vilioris notæ: *ipsisque, ut elephantis, &c.*

3. Tamyris] *Tamiris* in schedis vetustioribus exaratum. Al. *Tomyris*. *Τάμυρις*, *Τάμυρις* & *Θάμυρις*, tot modis, & pluribus hujus reginæ nomen in antiquis libris tam Græcis, quàm Romanis exhibetur.

4. Algâ eas contexerunt] *Τὸ eas, omit-*

VII. ¹ Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum voraginosum & præaltum eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus evaderet, Romanos ignaros locorum immerfosque limo cecidit.

VIII. Fulvius Imperator, Cimbrico bello, collatis cum hoste castris, equites suos jussit succedere ad munitiones eorum, laceffitisque barbaris, ² simulatâ fugâ regredi: hoc cum per aliquot dies fecisset, avidè insequētibz Cimbris, animadvertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitûs custoditâ consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium consedit occultus; effusisque eis, ex more, repentè adortus, & desertum proruit vallum, & castra cepit.

IX. Cn. Fulvius, cum in finibus nostris exercitus; Faliscorum, longè nostro major castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, ut Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

X. Alexander ex Epirotis adversus Illyrios ⁴ collocatâ in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & jussit

omittitur in nostro P. & deinceps *verti* pro *vecli*, in eodem vitiosè legitur.

1. *Viriatus*] Optimæ membranæ, *Viriathus*, Gracâ consuetudine. Nam Appiano est *Ουζιανθ*. Perperam *Ουζιανθ* apud Diodor. LII. Fragm. Frontino malè *Celtiberorum dux* vocatur. Ex latrone, quod conductus militasset. Nam latrones eos dicebant, qui conducti militabant.

2. *Simulatâ fugâ regredi*] Ita Modius: cum antea esset, *recessit*, & *recedi*.

3. *Faliscorum*] *Faleriorum* MS. ut ubique; & deinceps *Illyricos*.

4. *Collocatâ in insidiis manu*] De ejusmodi insidiis Livius libro I. *Egressus omnibus copiis, partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis jussit.* Inde *subseſſa*, pro insidiis, apud posteriores. Vegetius libro tertio cap. sexto: *In itinere autem minus armatus, minusque attentus est miles, & superventus impetu vel fraude subseſſa repentè turbatur.* Sic rectè emendant ex vet. libris. Alibi eadem voce usus idem Vegetius. Græci quoque *κατακλιθεὶς* de insidiis in occulto positus dicunt. Orosius Strategico cap. VI. *πολλὰν τὴν ἐνέδραν πολεμίων κατακλιθεῖν.*

& iussit vastare suam, (id est Epiroticam) regionem : quod cum Illyrii viderent fieri , ipsi passim prædari cœperunt, eò securius, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant ; à quibus ex industriâ in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

XI. ² Leptenes quoque Syracusanus adversus Carthaginienses vastari suos agros, & incendi villas castellaque quædam imperavit. Carthaginienses à suis id fieri rati, & ipsi tanquam ; in adiutorium exierunt, exceptique ab insidiatoribus fusi sunt.

XII. Maharbal, missus à Carthaginiensibus adversus Aphros rebellantes, cum sciret gentem avidam esse vini, ⁴ magnum ejus modium mandragorâ permiscuit, ⁵ cujus inter venenum ac soporem media vis est : tunc prælio levi commisso, ex industriâ cessit: nocte deinde intempestâ, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto, fugam simulavit : cumque barbari occupatis castris, in gaudium effusi, ⁶ medicatum avidè merum haussissent, * & in modum

Ζορταί. Sic enim legendum, non ut vulgo legitur, ἰσπερνοῦζορταί.

1. *Id est, Epiroticam*] Hoc ubique adjunctum in antiquis, quod Seriverio tamen de glossemate suspectum fuit.

2. *Leptenes*] Ita invenio in omnibus editionibus, & optimis libris, præterquam nostro manuscripto, ubi *Leptines* exaratum, quod æquè placet. Ασπίνας Diodoro & Pólyano. Alius est in historiâ Polybii, τὸ Ἀσπίνας εἶδος κὶ τῆ ἀσπίνας κίς κὶ τῆ πύσθ πολὺ ἀσπίνας τὸ ἄλλων πολιτῶν, quem malè video à docto quodam viro, cum Syracusano nostro confusum.

3. *In adiutor.*] *Aliàs adiutores.*

4. *Magnum ejus modium*] Scri-

verii MS. *magnum vas* exhibuit, nullis hactenus aliis assentientibus. Non dissimulabo tamen, *modium* in meo exaratum; quod conjecturâ quidam rescripserat. Sic *modius vini Parisinus*, est apud Budeum, & alios.

5. *Cujus inter venenum & soporem*] Latine dixit *soporem*, pro medicinâ soporiferâ. Seneca lib. V. de Benef. *Qui soporem, cum venenum crederet, miscuit, &c.* ubi vulgò malè *soporem*. Græci vocant Φαρμακὸν ἰσπερνοῦζον, quod more medicamentorum bibebant; idque πικρὸν Φάρμακον dicebatur. De naturâ mandragoræ plura notavimus in appendice notarum ad Nepotem.

6. *Medicatum avidè merum*]

Vinum

modum defunctorum strati jacerent, 1 reversus cepit eos, ac trucidavit.

XIII. Hannibal, cum sciret sua & Romanorum castra in eis locis esse, 2 quæ lignis deficiebantur, ex industriâ in regione desertâ 3 plurimos armentorum greges intra vallum reli-

Vinum P. incuriâ correctorum.

* *Et in modum defunctorum strati jacerent* } *jacerent* eleganter in hâc narratione. Viig. VI. Eclogâ.

Silenum pueri somno videre jacentem,

Inflatur besterno venas, ut semper, Iaccho.

Idem Æneid. III. de Polyphemo.

— *vinoque sepulius*

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum.

Ubi Servius notat, Poëtam verbum *jacuit*, de Varrone mutatum esse; qui ait, in lecto temulentos *jacere*, sobrios *cubare* consuefcere. Cæterum, in *modum defunctorum jacere*, non minus invenistè dictum est. Philostratus: *ἐκπέοντες εὐτὲς ὡπτες οἱ δὲ πνέοντες*. Helychius: *καὶ αἰ ἐπὶ τῆς κακῆς τῆς ἡ γυνάτις, ἡ ἀπαραξίας*. In *modum defunctorum strati*, sunt *ἐκδοτοὶ ὑπὸ τῆς ὕπης*: Sic Apulejus in *modum mortui* dixit; pro quo tamen, *jacens in mortuum*, in plerisque omnibus melius, quod sciam, inducitur. Erat autem *κάπος ἐξ αἰνῶς*, de quo alibi plura observamus.

1. *Reversus cepit eos, ac trucidavit*] Sifenna apud Nonium: Inermes armati, impeditos expediti sine ullo suorum vulnere cunctos interficiunt. Nam facilis est victoria de madidis & blæsis atque me-

ro titubantibus. Adscribam ob argumenti similitudinem Nonni versus in Dionysiâcis, ubi de Indis canit, post potum medicatum fluvium à Baccho subjugatis:

Καὶ σφισὶ λούχῳ ὕπνῳ ἐπέχρην,
ἀκλινέες δὲ

Ἐχέου βαρυχόρητες ἐπιδυάζοντες
βαίεις,

Ἄλλοι δ' ἀφορέεσσι κρατελίνοιο κρα-
τὸ λυγρῶς,

Ναῦρον ἐπιτέψαντες ἀκινήτῳ δέ-
μας ὕπνῳ.

Βαρυχρῶς ἀδραχέεσσι ἐλώεσσι καὶ Διο-
νύχῳ.

Τὲς ἰ δὲ γὰρ πτολέμιο καὶ δ' ἡλικίῳ
σιδῆρα

Δέλιον ἐς Ζυγρόδεσμον ἐλπίσαντο
γυναικῶς

Βελιστοδῶς μελίεσσι, καὶ ἀντιβίων
ὑπὸ ὡκεῶν

Ὡς νέκυες ζῶοντες ἐλαφελίζοντο μο-
χληται.

2. *Quæ lignis deficiebantur*] Scribervianus, *deficiebant*; libro primo: *quia sparto deficiebantur*.

3. *Plurimos armentorum greges*] Cicero Philippicâ: *Fudit apothecas, cecidit greges armentorum*. Sic *greges equarum*, dixit Prudentius in *Psychomach*. Deinceps sine hujus exempli venustè dixit, *onerarunt*: Sic ἀνορθώθησαν utuntur Græci de Plautinis illis, qui *celocem onerant* & vino se implent. Itaque

reliquit: quâ velut prædâ Romani potiti in summis lignationis angustiis, insalubribus se cibis oneraverunt: Hannibal reducto nocte exercitu, securos eos & semicrudâ graves carne, majorem in modum vexavit.

XIV. Tiberius Gracchus, in Hispaniâ, certior factus 1 hostem inopem commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptum hostem, & repertis intemperanter 2 repletum gravemque, reducto exercitu, subito oppressit.

XV. Hi qui adversus Erythræos bellum gerebant, speculatorem eorum in loco edito 3 deprehensum occiderunt, & vestem ejus militi suo dederunt, qui ex eodem jugo Erythræos signo dato in insidias evocavit.

XVI. Arabes, cum esset nota consuetudo eorum, quâ de adventu hostium 4 interdiu fumo, nocte igne significare instituerant, ut sine intermissione ea fierent præceperunt, adventantibus autem adversariis intermitterent: qui cum cessantibus luminibus existimarent, ignorari adventum suum, avidius ingressi oppressique sunt.

XVII. Ale-

dum nimis sese ingurgitabant cibo insalubri, dicti à Frontino sunt *onerati*. Et antiqui *saburratos* vocabant homines multo cibo onustos, gulones five gumias, quales isti Romani, semicrudâ carne graves, & repertis intemperanter repleti.

1. *Hostem inopem commercio laborare*] Apage Palmerii conjecturam, *commeratu laborare*. Græci venustè vocant, τὴν ἀγορὴν ἢ πωλεῖσθαι, annonam propolarum five promercalem; & ἀγορὴν propriè de esculentis accipiunt, ut Frontinus *commercium*, elegantissimâ imitatione. Est autem *commercio laborare*, τὰς ἀγορὰς ἐκ ἑ-

χθῆ, sive πωλεῖσθαι ἀγορῶν. Sic in Græcâ veteri historiâ, αἰτεῖν ἀγορῶν, & ἀγορᾶ δέχεσθαι, semper de commercio video acceptum. Quod minus intellexit Palmerius; qui suo intellectu non tam facile debuit optimum scriptorem deformasse.

2. *Repletum, gravemque*] Vox postrema nobis de glossemate suspensa est; quare jubemus eam salvo meliorum judicio exulare.

3. *Deprehensum occiderunt*] Quiddam de vulgatis, *cecidissent*: nec aliter P.

4. *Interdiu fumo, nocte igne*] Ob evidentem usum, consensu receptum est utrumque signum. Vegetius:

XVII. contra con-
his, quos
que pu-
gones cu-
co, dep-
XVI
ret, &
let ded-
ge mil-
monis
pars ejus
pallim in
ut in ca-
soliciti
derunt, &
XIX.
Archiep-
lirus imi-
sparit, t-
cum his
vius: Si
flamma
sociis;
cari.
1. Sed
hâtâ.
Scam;
bat, Scam;
2. Pa-
perpetua
ne habet
afflu-
3. Lom-
Eam, Scam;
sollorum
hâ; quom

XVII. Alexander Macedo, cum hostis in saltu editiore castra communisset, ¹ seductâ parte copiarum, præcepit his, quos relinquebat, ut ex more ignes excitarent, speciemque præberent totius exercitus: ipse autem ² per avias regiones circumductâ manu, hostem, superiore aggressus loco, depulit.

XVIII. Memnon Rhodius rex cum equitatu prævaleret, & hostem in collibus se continentem in campos vellet deducere, quosdam ex militibus suis, sub specie persuasæ misit in hostium castra, qui affirmarent exercitum Memnonis jam perniciosâ seditione furere, ut & subinde aliqua pars ejus dilaberetur. Huic affirmationi ut fidem faceret, passim in conspectu hostium jussit parva castella muniri, velut in ea se recepturi essent, qui dissidebant: hâc persuasione sollicitati qui in montibus se continuerant, in plana descenderunt, & dum castella tentant, ab equitatu circumventi sunt.

XIX. ³ Arridas rex Molossorum, ⁴ bello petitus ab Ardie Illyrio, majorem aliquanto exercitum habente, ⁵ molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Ætolix famam sparsit, tanquam urbes ac res suas Ætolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant, insidias in montibus, &

eius: *Si divisa sint copia, per noctem flammis, per diem fumo significant sociis; quod aliter non potest nunciari.*

¹. *Seductâ parte copiarum*] P. in auctâ. Quod non placet induci. Statim: *reliquerat*, pro *relinquebat*, Scriverii MSS.

². *Per avias regiones*] *Alias* alii, perperam. Exemplo sequenti, sine habuit P. *castra tentant*, pro *castella*.

³. *Arridas*] Vitiosè *Arridas* vel *Harridas*, appellatur iste rex Molossorum; qui Justino melius *Arubas*; quomodo Vossii judicio apud

Frontinum labens rescripserim. Græcis promiscuè vocatur *Αἰβας*, & *Αἰρῦβας*: sæpè enim inferitur τὸ μ; ut Sybaris Symbaris, Thynias Thymnias, Senones Semnones; & sexcenta alia.

⁴. *Bello petitus*] Hoc verum: *Petitus* ineptum in P. qui & malè *Ardycillyrio* statim excusum habet.

⁵. *Molitus imbelles suorum*] Ne dubita cum Stevvechio legere, *amolitus*. Removisse enim *Harridas* videret *Δαρλέμυς*, qui per ætateni arma ferre non possent, reliquis insidias & subsecelas instituisse.

locis confragosis distribuit. Illyrii timentes, ne quæ Moloforum erant, ab Ætolis occuparentur, velut ad prædam festinantes, ordinibus neglectis, accelerare cœperunt: quos dissipatos, nihil tale expectantes, Arridas ex insidiis fudit, fugavitque.

XX. T. Labienus C. Cæsaris legatus, adversus Gallos, ante adventum Germanorum, quos auxilio his venturos sciebat, confingere cupiens, diffidentiam simulavit, positisque in diversâ ripâ castris, profectionem edixit in posterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, instituerunt transmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecidit.

XXI. Hannibal, cum explorasset negligenter castra Fulvii Romani ducis munita, ipsum præterea multa temerè audere, primâ luce cum densiores nebula præstarent obscuritatem, paucos milites munitio-^{rum} nostrarum vigilibus ostendit, quò Fulvius repentè movit exercitum, Hannibal 1 per diversam partem castra ejus occupavit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo millia fortissimorum militum, cum ipso duce, trucidavit.

XXII. Idem Hannibal, cum inter Fabium Dictatorem & Minutium Magistrum equitum divisus esset exercitus, & Fabius occasionibus immineret, Minutius 2 pugnandi cupiditate flagraret, castra in campo, qui medius inter hostes erat, posuit: & cum partem peditum in confragosis rupibus celasset, ipse ad evocandum hostem misit, 3 qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cum eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subito

1. Per diversam partem] Adversam in Scriverii MSS.

2. Pugnandi cupiditate flagraret] Nepos Miltiade: Qua manus flagrabat tantâ pugnandi cupiditate, &c.

3. Qui proximum tumulum] Libri quidam, cumulum: ita P. è vs. xqs. Florus lib. III. cap. 10. Per invitos montium tumulos &c. nam cumulum vitio non caret, licet & alibi irreplevit.

bitò confurrexerunt, ¹ & delessent Minutii exercitum, nisi Fabius periclitantibus subvenisset.

XXIII. Idem Hannibal, cum ad Trebejam in conspectu haberet Sempronii Longi Cos. castra, medio annee interfluente sævissimâ hyeme Magonem & electos in insidiis posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii crudelitatem, ad equitare vallo ejus jussit: quibus præceperat, ut ad primum nostrum incursum per nota refugerent vada. Hos Consul & adortus temerè, & secutus, jejunum exercitum in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore & inediâ affectis Hannibal suum militem opposuit, ² quem ad id ignibus, oleoque & cibo foverat: nec desuit partibus Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus caderet.

XXIV. Idem Hannibal ad Thrasymenum, cum arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, simulatâ fugâ per angustias ad patentia evasit, ibique castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus angustiarum, primâ luce, nebulâ quoque adjunctus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cum angustias esset ingressus, non antè providit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ³ ad interneccionem cum exercitu caderetur.

XXV. Idem Hannibal, adversus Junium Dictatorem, nocte intempestâ sexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita totâ nocte Romanis in vallo statione, ac pluvîâ, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisque, cum receptui signum jam Junius dedisset,

Han-

1. Et delessent] Hæc crebra sunt tam historicis, quàm Poëtis.

2. Quem ad id ignibus, oleoque & cibo foverat] Florus: Tunc calidissimi hostes frigidum & nivalem nocti diem, quum se ignibus prius,

oleoque fovissent (horribile dictu) homines à meridie & sole venientes, nostrâ nos hieme vicerunt.

3. Ad internec.] Aliàs MSS. interemptionem & interitionem. Hoc alii vocant, ad unum omnes interisse.

Hannibal suos ¹ requietos reduxit, & castra ejus invasit.

XXVI. Epaminondas Thebanus, in eundem modum, cum Lacedæmonii ² Athmon ³ vallo ducto Peloponneson tuerentur, paucorum operâ levis armaturæ, totâ nocte inquietavit hostem: ac deinde primâ luce vocatis suis, cum Lacedæmonii se recepissent, subitò universum exercitum quem quietum habuerat, admovit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

XXVII. Japyges P. Licinio Procos. pagos quoque sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti, & in postremâ acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

XXVIII. Japyges P. Licinio Procos. pagos quoque sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti, & in postremâ acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

XXIX. Scipio Aphricanus, cum adversa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthagensium, statuit Syphacis,

1. *Requietos reduxit*] Scriverii MS. *eduxit.*

2. *Athmon*] Magnus Casaubonus ad Polyæni II. de Epaminondâ, mavult legere: *ad Isthmum*; quam conjecturam & Palmerio suo in mentem venisse, notat Stevvechius. Qui Polyænum sequuntur, ad *Onium* sive *Onion* legunt, inter quos etiam Scriverius. Nobis satis adridet in exaratis hactenus receptum lectionis, ad *Athmon*: quod nec Ortelio vidi displicuisse. Polyænus & Frontinus eandem historiam, hic ad Athmon, ille ad Onium, describunt, loca inter se vicina; in Atticâ nempe, circa Corinthum.

3. *Vallo ducto*] Valle, P. contra *χαράκωσι*. Sequitur: *Primâ luce vocatis suis*: Stevvechius, *evocatis*.

4. *Strictis minoribus*] Diodorus Siculus in Excerptis: *ἐχρητες τὸ πρὸ τῆς ἰκατοῦς εἶδη*. Ubi *εἶδη* vocat, quæ tantum erant *μικρὰ εἶδη*. Hefychius: *Παραπέδιον, μικρὰ μύζαρον*, ubi forsitan *παραπέδιον* rescribendum. Cæterum hoc erat fide Punicâ *δολοφονεῖν*, de quâ re nos alibi ex professo. Exemplo sequenti non conveniunt Critici super *pagos*: quod in *paganos* mutavit Stevvechius; in *spathas* vel *sparos* Palmerius. Alterutrum sequatur qui volet; ego Scriverii conjecturam non rejecerim, *pan-*

cis, ubi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemque injicere, ut ex eâ re Numidas quidem ex suis castris trepidantes cæderet: Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procurfuros, insidiis dispositis exciperet: utrumque ex sententiâ cessit.

XXX. Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus, insidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus subornato, ut transfugeret: & 1 fide pactâ hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine eventu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non sine tacitâ custodiâ habitus est: quia nec credi subito transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cum deinde, frequentibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisitâ, tempus elegit, 2 quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumque secretius præstabant. Casus adjuvit Lucullum: nam qui ad vigilantem usque admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore 3 quiescentem invenit. Cum deinde, tanquam nunciaturus aliquid subitum ac necessarium, intrare vellet, & pertinaciter à servis valetudini domini consulentibus excluderetur, veritus, ne suspectus esset, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem resurgit irritus.

XXXI. Sertorius, in Hispaniâ, cum apud Lauronem oppidum vicina castra Pompeji castris haberet, & duæ tantummodo

eos restituentis. Pauci à Japygibus Licinio sub specie deditiois oblatis; qui recepti & in extremo collocati, terga Romanorum ceciderunt.

1. Fide pactâ] Stevvechius, *factâ*. Deinceps in membranâ meis *excursionibus*, ἐξουκλήσεων exhibetur.

2. Quo missa principia] Remissa Palmerius reposuit; quod & Ste-

vvechio probatur. Ipsi milites dicebantur *principia*, & quidem castrensi vocabulo; etsi etiam principes vocati, quorum officium erat *δεσποεὶν*. Ammianus libro XXI. *Præsentibus Iovianorum, Herculianorumque principibus & tribunis*: & alibi sæpius.

3. Quiescentem invenit] *Quiescentes*, P.

modo regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita, ea quæ in propinquo erat, subinde à levi armatura infestari, ulteriorem autem vertit ab ullo armato adiri, donec persuasit aduersariis, tutiorem esse quæ erat remotior: quam cum petiissent Pompeiani, Octavium Græcimum cum decem cohortibus in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum levis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus millibus equitum ire jubet ad insidias tendendas pabulatoribus. Illi strenuè imperata faciunt: exploratâ enim locorum naturâ, in vicinâ silvâ nocte prædictas copias abscondunt, ita ut in primâ parte leves Hispanos, ¹ aptissimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio servato in horam tertiam diei jubet: cum deinde Pompeiani ² securi servatique pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in statione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primum Hispani, ³ velocitate gentili in palantes effunduntur, & convulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: prius deinde quàm resisti his inciperet, scutati erumpunt è saltu, & redeunt in ordinem consternunt, vertuntque: fugientibus equites immissi toto eo spacio quo redibatur in castra * persecuti cædun-

1. *Aptissimos ad furta bellorum*] Insidias. Sallustius: *Gens ad furta belli peridonea*. Et frustra sunt Viri docti, qui heic aliam explicationem comminiscuntur. A nostrâ non abhorrent Græci, qui suum κλοπή & κλέμμη pari modo usurpant: unde τῶν κλοπηῶν, & Homero κλοπιῶν μισθοί.

2. *Securi servatique*] Postrema vox variè suspecta est: aliis placuit, teste Stevvechio, legi, *securi, satirique*: aliis, *securi, onera-*

tique: rursus aliis, *securi, serenatique*. Quorum nullum nemo non verius esse dixerit, quàm illud, *servatique*.

3. *Velocitate gentili in palantes effunduntur*] Justinus de Hispanis lib. XLIV. *Velocitas genti pernix: inguies animus: plurimis militares equi, & arma, sanguine ipsorum cariora*. Cæterum *palantes* illud à Modii conjecturâ est; cum antea ineptè in libris legeretur, *in planis*, &c.

* *Perse-*

cæduntur: curatum quoque, ne quis effugeret, nam reliqui ducenti & quinquaginta i equites præmissi facile per compendia itinerum effusis habenis, antequam ad castra Pompeji perveniretur conversi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sensum Pompejo immittente legionem cum Lælio in præsidium suorum, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites, deinde & cum ita legionem hanc tergo infestarent, cum jam etiam à fronte qui pabulatores persecuti erant incurfarent, sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est: ad cuius præsidium Pompejo totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque, ne Pompejo expediret: ita præter duplex damnum, eadem solertiâ illatum, spectatorem quoque eum cladis suorum continuit. Hoc primum prælium inter Sertorium & Pompejum fuit: decem millia hominum de Pompeji exercitu amissa, & omnia impedimenta, Livius auctor est.

XXXII. Pompejus, in Hispaniâ, dispositis antè, qui ex occulto aggrederentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde 2 ubi res poposcerunt, conversos & in fronte & utrisque lateribus ad interneccionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpennâ.

XXXIII. Idem adversus Mithridatem, in Armeniâ, numero & genere equitum prævalentem, tria millia levis armaturæ, & quingentos equites nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: primâ deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cum universus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, servatis

* *Persecuti caduntur*] Stevvechius, *cadunt*. Et ita nôster Parisinus.

1. *Equites præmissi facile per compendia itinerum, &c.*] Hoc magis probamus, quàm vulgarium quorundam, *emissi*. Compendia sunt breviores viz. Gloss. Philox. *com-*

pendiaria, ovsepta. Aliæ: *Συλγου* & *ὄδες, compendiaria*. Unde, *compendiosum iter*, apud Appulejum. Florus lib. III. bello Cimbrico: *Marius, mirâ statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem.*

2. *Vbi res poposcerunt*] Perpernam, *popo-*

tis ordinibus paulatim cederent, donec spatium darent confurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquam ex sententiâ contigit, conversis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit: eoque prælio fiduciam regi, ¹ quam in equestribus copiis habebat, detrahit.

XXXIV. ² M. Crassus, bello fugitivorum, ³ apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallavit: nocte deinde ⁴ commutatis copiis, manente prætorio in majoribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit: divisoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco objiceret, pugnaque eum frustraretur: parte aliâ Gallos Germanosque ex factione ⁵ Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulatâ deduceret, ubi ipse aciem instruxerit. Quos cum barbari infecuti essent, equite recedente in cornua, subito acies Romana adaperata cum clamore concurrat. ⁶ Triginta quinque millia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & viginti; multa spolia, inter quæ quinque fasces cum securibus.

XXXV. C. Cassius, in Syriâ adversus Parthos ducens aciem,

poposcunt, excusum fuit in meo P. Deinde scribe; *utrinque lateribus*, norante Stevvechio.

1. *Quam in equestribus*] Aliàs, *eampestribus*.

2. *M. Crassus*] *M. Licinius Crassus*. Vide hujus libri cap. IV. ex. 7. ubi eadem historia repetitur.

3. *Apud Cathenam*] Triplex lectio reperitur in diversis codicibus membranaceis: *Cathenam*, *Cathenam* & *Catennam*. Plutarchus videtur dicere in Rhegii peninsulâ factum,

4. *Commutatis copiis*] Nihil mutamus: libri quidam *communis*: exarati Scriveriani, *communicatis*: Utrumque sanè non placet. Aut *commutatis*, aut *combinatis* legendum; non, quod alii placuit *comminisci*, *comminatis*.

5. *Casti & Gannici*] Vide quæ capite præcedenti notamus: Sequitur paullò post; *ubi ipse aciem instruxerit*; sic ibi legendum; non, *nisi ipse &c.*

6. *Triginta quinque millia*] Legge Epitomam Livii lib. XC VII.

ciem, equitem offendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoso loco occultasset; dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

XXXVI. Ventidius, Parthos & Labienum alacres successibus victoriarum, dum suos ipse per simulationem metus continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeò debellavit, ut destituti Labieno provinciâ excederent Parthi.

XXXVII. Idem adversus Pharnastanis Parthos, cum ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret incrementum, ad latus castrorum octodecim cohortes in obscurâ valle posuit, equitatu post terga militum collocato: tum paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulatâ fugâ hostem effusè sequentem, ultra locum insidiarum perduxere, coortâ à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

XXXVIII. C. Cæsar, 1 suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cum utriusque partis plurimum interesset, colles proximos occupare, idque propter saxorum asperitatem esset difficile, 2 tanquam Ilerdam repetiturum, retro agmen ordinavit, faciente inopiâ fidem destinationi. Intra brevissimum deinde spatium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupandos. Quo visu perturbati Afraniani, velut captis castris, & ipsi effuso cursu eisdem montes petiere: 3 quod futurum cum prædivinasset Cæsar, partim

1. *Suis & Afranianis*] Hoc loco ex libris quidam *Africanis*, e-diderunt; quam lectionem & in meo P. inveni. Malè: Nam ipsi Cæsari etiam *Afraniani* dicuntur, lib. I. Civ. & Frontino, *exercitus Afranii*. lib. I.

2. *Tanquam Ilerdam repetiturum*] Pro, *repetiturus*; ut in fine ejusdem exempli; *inordinatus est*

adortus, àvri & inordinatos, & alia. Frontinus, *Ilerdam repctere* dixit, pro quo Cæsar, *ad Ilerdam reverti*, Græcorum consuetudine, qui *περὶ Σοφειῶν ἐστὶν Ἰλερδάων* loquuntur. Infrâ *Ilergetum* vocat lib. IV. cap. 7.

3. *Quod futurum cum prædivinasset*] Perperam *prædestinasset* Ver. P. *Prædivinare* est de exitu divina-
re five

partim peditatu, quem præmiserat, partim à tergo submissis equitibus, inordinatos est adortus.

XXXIX. Antonius, apud Forum Gallorum, cum Pan-
sam Cos. adventare comperisset, insidiis per silvestria Æ-
milix viæ dispositis, agmen ejus excepit, fuditque: & ipsum
eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

XL. Juba rex, ¹ in Aphricâ, bello civili, Curionis ani-
mum simulato regressu impulit in vanam alacritatem: cujus
spei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Sa-
boram regium præfectum persequitur, devenit in patentes
campos, ubi Numidarum circumventus equitatu, perdito
exercitu, cecidit.

XLI. Melanthus dux Atheniensium, cum provocatus à
rege hostium Xantho Bœotio, descendisset ad pugnam, ut
primum cominus stetit; Iniquè (inquit) Xanthe, & contra
pactum facis; adversus solum enim cum altero processisti:
cumque admiratus ille, quisnam se comitaretur respexisset,
² aversum uno ictu confecit.

XLII. Iphicrates Atheniensis ad Cherronesum, cum
sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pe-
destri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è
navibus, & in insidiis collocavit: naves autem omnium,
tanquam onustas milite, palam transnavigare jussit: ita secu-
ros & nihil expectantes Lacedæmonios, ³ à tergo ingres-
sus itinere oppressit, fuditque.

XLIII. Liburni, cum vadosa loca obsedissent, capitri-
bus

re sive prudentiâ, sive conjecturâ:
nam & prudentia est quodammo-
do divinatio. Unde ajunt, prædi-
vinare sapientem; quia, qui verum
prædicat, divinus est.

1. *In Aphricâ*] Ita Modius ex
conjecturâ rescripsit, cum antea
esset, *in Aphrico bello*, aut, *in A-
phrica bello*. Totâ hac narratione

partim dissentit Cæsar lib. II. de
bello civili.

2. *Aversum*] Noster P. *adver-
sum* corruptè, *avri* & *avris* corruptis
Adversum aggredi dicimus, quum
eum à fronte invadimus: aversum
autem, quem à tergo adorimur.
Vide infra exempla.

3. *A tergo ingressus*] Steve-
chius,

bis tantum eminentibus, fidem fecerunt hosti alti maris, ac triremem, quæ eos persequeretur, 1 implicatam vado ceperunt.

XLIV. Alcibiades dux Atheniensium, in Helleponto 2 adversus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem, cum amplum exercitum & plures naves haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoque navium post quadam promontoria occulta, ipse cum paucis profectus, ita ut contemptu sui hostem invitaret, eundem insequentem fugit, donec 2 in preparatas insidias induceret: aversumque deinde, & egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipsum exposuerat, cecidit.

XLV. Idem, navali prælio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio; præcepitque his, quos ibi relinquebat, ut cum prælium commissum sensissent, panderent vela. Quo facto consequutus est, ut hostes aliam classem in auxilium supervenire ei arbitrati, verterentur.

XLVI. Memnon Rhodius, navali prælio, cum haberet ducentarum navium classem, & hostium naves elicere ad prælium vellet, ita ordinavit suos, ut paucarum navium 4 malos erigerent, easque primas agi juberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo navium quoque conjectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatique sunt.

XLVII. Tichonius, aggressus, non malè.

1. *Implicatam vado*] Subsidentem: Nam *fidere* proprie naves dicuntur, quæ in fundo fixæ hærent.

2. *Adversus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem*] Ineptissima est hæc Frontini lectio. Quis enim unquam prodidit, Numidas Lacedæmoniis opem tulisse? Nihil certius est, quam rescribendum esse; *adversus Mindarum, Lacedæmoniorum ducem, &c.*

3. *In preparatas insidias induceret*] *Perduceret*, ex libris chirographis rescribendum; atque ita habuit Vet. P. Statim: *aversumque cum Modio lege: vulgo perperam, adversumque.*

4. *Malos erigerent*] *Scrivenerius, erigere*: legitque periodum sequenti serie: *ita ordinavit suos, ut paucarum navium malos erigere, easque primas agi juberet; &c.*

XLVII. Timotheus dux Atheniensium, adversus Lacedæmonios navali acie decertaturus, cum instructa classis eorum ad pugnandum processisset, ex velocissimis navibus viginti præmisit, quæ omni arte varioque fluxu eluderent hostem, ¹ ut primum sensit, deinde minus agiliter moveri adversam partem progressos prælatis facile superavit.

I. *Ut primum sensit &c.]* Stevechius: *deinde ut primum sensit minus agiliter adversam partem moveri; progressus, prælatis facile superavit: & similia.*

CAPUT VI.

De emittendo hoste, ne clausus prælium ex desperatione redintegret.

EXEMPLUM I.

GALLOS, eo prælio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes navigia, quibus Tiberim transirent, ¹ Senatus censuit transvehendos, ² & comitatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea ³ per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

II. ⁴ L. Martius eques Romanus, cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cum circumventi ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acrius pugnarent, laxatis manipulis, & concessio fugæ spacio, dissipatos sine periculo fuorum trucidavit.

III. C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnantes, emitti iussit, fugientesque aggressus est.

IV. Han-

¹ *Senatus censuit transvehendos]* Ita scribere malim, quam *transvehendos*, mendo veterum librorum.

² *Et comitatibus quoque persequendos]* Περὶ τῶν: ut infra: *illi cum adventarent, persecuti: quod*

elegantia est.

³ *Per Pomptinum agrum]* Pomptinum, P. mendosè. Vide Livium libro septimo.

⁴ *L. Martius]* Aliàs, *Q. Martius*, teste Scriverio.

IV. Hannibal, 1 cum ad Thrasymentum 2 inclusi Romani acerrime pugnarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntesque sine suorum sanguine stravit.

V. Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame urgebantur, statuerantque eruptione facta commori, 3 viam fugæ dedit, atque ita infra-cto impetu eorum, 4 insecutos averfos cecidit.

VI. Agefilus Lacedæmonius, adversus Thebanos cum acie confligeret, intellexissetque, hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortius dimicare; laxatis suorum ordinibus, apertaque Thebanis ad evadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine jactura suorum cecidit averfos.

VII. Cn. Manlius Cos. cum ex acie reversus capta ab Hetruscis Romana castra invenisset, omnibus portis statione circumdatis, inclusos hostes in eam rabiem efferavit, ut ipse in prælio caderet. Quod ut animadverterunt legati ejus, ab una parte remota statione, exitum Hetruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero Consule Fabio, ceciderunt.

VIII. Themistocles victo Xerxe, volentes suos pontem rumpere prohibuit, 5 cum docuisset potius esse, cum expelli ex Europa, quam cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum, qui indicaret in quo periculo esset, * nisi fugam maturaret.

IX. Pyr-

1. Cum ad Thrasymentum] In membranarum nostris malè, Thrasymentum, &c.

2. Inclusi Romani] Ita rescriptissimus doctissimorum judicio. Vulgò depravatè legitur, inclusi Germani: vgl. àνιστοχάν. Barthio videtur reducendum, inclusi primarii: nullo negotio.

3. Viam fugæ dedit] Libro IV. cap. 7. Scipio Africanus dicere so-

litus est, hosti non solum dandam esse viam fugiendi, sed etiam munendam. Hac voce monebant lectores populum magistratibus via decedere: DATE VIAM CONSULI.

4. Insecutus averfos cecidit] Insecutus, à Stevvechio est: Vulgares, insecutos.

5. Cum docuisset, potius esse] Veteres, aptius esse, cum P.

IX. Pyrrhus Epirotarum rex, cum quandam civitatem cepisset, clausisque portis ex ultima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusi erant, animadvertisset; locum illis ad fugam dedit.

X. Idem inter cetera præcepta imperatoria 1 memoriam tradidit, 2 non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: non solum, ne fortius ex necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, 3 ratus non usque ad perniciem fugientibus 4 instaturos victores.

CAPUT

* *Nisi fugam maturaret*] Desumptum à Poëta, ut & alia. Suprà: *justit ceteros suffugere, & iter maturare.* Vide Macrobius lib. VI. cap. 8. Saturn. & A. Gellium; quorum explicationem non probat tamen Vir summus, A. Turnebus.

1. *Memoria tradidit*] P. *memoriter*: qui etiam *rd cetera*, reticet.

2. *Non esse pertinaciter instandum hosti fugienti*] Vide Lipsium lib. V. cap. 17. Politicorum.

3. *Ratus, non usque, &c.*] Prima vox à P. exulat.

4. *Instaturos victores*] Hæc vetus scriptura est, & planè, quantum judico, venusta. Nam, ut ex aliis

pluribus, ita & hoc loco apertè cognoscere est *ῥεῖον* Frontiniana, Veterum scriptorum elegantissimam æqualem. Plinius lib. XII. cap. 22. *Exstatura etiamnum duabus gemmis.* Seneca antiloquio I. *Controversiarum; ipsis quoque multum præstaturus videor, quibus oblivio imminet.* Martialis X. Epigramm.

Constatura fuit Megalensis purpura centum Millibus ———

Quintilianus lib. II. cap. 12. *Video quosdam in ipso statim lumine obstaculos mihi.* Et alia plura *ῥεῖον* sumi solita.

CAPUT VII.

De dissimulandis adversis.

EXEMPLUM I.

TULLUS Hostilius rex Romanorum, commisso adversus Vejentis prælio, cum Albani, deserto exercitu Romanorum, ¹ proximos peterent tumulos, eaque res turbasset nostrorum animos, clare pronuntiavit, jussu suo Albanos id fecisse, ut hostem circumveniret. Quæ res & terrorem Vejentibus, & Romanis fiduciam attulit; reinque inclinatam consilio restituit.

II. L. Sylla, cum præfectus ejus, comitante non exigua equitum manu, commisso jam prælio, ad hostes transfugisset, pronuntiavit jussu suo id factum; eaque ratione militum animos non tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe utilitatis, quæ id consilium secutura esset, confirmavit.

III. Idem, cum auxiliares ejus missi ab ipso, circumventi ab hostibus, interfecti essent, verereturque, ne propter hoc damnum, universus trepidaret exercitus; pronuntiavit, auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos: ita manifestissimam cladem, ultionis simulatione velavit, & militum animos hac persuasione confirmavit.

IV. Scipio, cum Syphacis legati nuntiarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis ejus, ex Sicilia in Africam transfret, veritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate, ² dimisit properè legatos, & famam diffudit tanquam ultro à Syphace accerferetur.

V. Q. Ser-

1. **P**roximos peterent tumulos] Cumulos, P. Lege supra notata.

2. Dimisit properè legatos] Hæc variè emendant viri *неприсланных*.

Habent veteres editiones: *dimisit per se legatos*. Modius partim ex illis, partim ex conjecturâ receptam scripturam posuit, *dimisit properè legatos*: cum antè in aliis legeretur,

V. Q. Sertorius, cum acie decertaret, barbarum, qui ei nunciaverat Herculejum periisse, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

VI. Alcibiades Atheniensis, cum ab Abydenis proelio urgeretur, subitoque magno cursu tristem advertisset adventare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde i secreto sciscitatus, à Pharnabazo regio præfecto, classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus proelium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu suis opem tulit.

VII. Hannibalem venientem in Italiam tria millia 2 Carpetanorum reliquerunt: quos ille extemplo, ne & cæteri moverentur, edixit à se esse dimissos, & insuper, in fidem ejus rei, paucos levissimæ operæ 3 domum remisit.

VIII. L. Lucullus, cum animadvertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere jussit, & turmas, quæ eos sequerentur, immisit: hostis committi proelium ratus, transfugientes telis excepit Macedones; qui cum viderent, neque recipi

tur, dimisit ire legatos; in aliis, ire relegatos; vel, per relegatos. Nobis placet Barthii conjectura, quæ est; *Dimisi risu legatos.* Suaviter ad regiam illam renunciationem sublit, velut non magni faciens, quam tamen ante ambiverat. Regiam autem benevolentiam in se vultu adrisum compositio exercitui contestatus est. *Ire legatos* non tamen frustraneum est & absurdum.

1. *Secreto sciscitatus*] Veteres membrana, *decreto sciscitatus*, quibus hac quidem in parte non obsequimur. Sciscitari, est occulta magis, & secretiora rimari; & cognoscere velle: uti exponit Dona-

tus ad Eunuchum. Glossæ: φιλοπρόσης, sciscitator. Item: πολυπραγμων, sciscitor, percontor.

2. *Carpetanorum reliquerunt*] Ita lege: vulgò peperam excusum est, *carpentariorum.* Sed notandum, ita Veteres πρὸς relinquere solitos usurpari, pro deserere. Cui etiam responderet Græcorum κολολεπίη. Polyænus lib. I. Polydor. ἀνελμελον ἐπιμῆν ἀβηλοσῶ ὅτι σιούζουσι τὴ κὲ κολολείφουσι ἀβηλος.

3. *Domum remisit*] Scripti Scriveriani cum meo P. domos. Cap. XI. Et quia sibi opera eorum in presentia non esset necessaria, abirent domos.

recipi se ab adverfariis, & premi ab his, quos deferebant, necessario ad justum prælium conversi hostem invaserunt.

IX. Datames dux Persarum, ¹ adversus Authophradatem in Cappadocia, cum partem equitum suorum transfugere comperisset, ceteros omnes venire secum jussit, affectusque transfugas collaudavit, quod cum alacriter præcessissent, hortatusque est eos etiam, ut fortiter hostem adorientur: pudor transfugis attulit poenitentiam; & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutaverunt.

X. T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

XI. Cn. Manlius, adversus Hetruscos, vulnerato ² collega Fabio, qui finistrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quod etiam occisum crederent Consullem, cum turmis equitum occurrit, clamitans & collegam vivere, & se dextro cornu vicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum vicit.

XII. Marius adversus Cimbros & Teutonos, ³ cum metatores ejus per imprudentiam ita castris locum cepissent, ut sub potestate barbarorum esset aqua, flagrantibus eam suis,

1. *Adversus Autophradatem*] Variè nomen hoc conceptum in antiquis & vulgo editis; ut supra etiam notavimus. De strategemate vide Polyænum lib. VII.

2. *Collega Fabio*] Collegas vocabant, legitimæ cujusdam militiæ focios. Exinde collegium, τὰς ἐξομοιωτῶν exponitur in Vet. Glossario.

3. *Cum metatores ejus*] Metatores, in nostris schedis haud ignoro, quin absurdum sit, nec jure defendendam. *Commetari* dicebant ὑπερβαίνοντες, pro *commetiri*: & *metari*,

pro *metiri* solenne est eadem significatione. Unde *castra metari*, quod interpretantur Græci, Ἀγορεύειν καὶ κλέπειν τὰ στρατοπέδων: & στρατοπέδων ἐπιτηδία καὶ ἐκ ἀποστεινῶν ἢ Ἀλεξείδιον. Qui præcedentes locum castris eligebant, & ad podium dimetiebantur loca, in quibus milites tentoria figerent; antiquis *metatores* vocabantur; posterioribus *mensores*, vel *antecessores*. Mauritius in libro de militiâ Romanâ: *Antecessores*, inquit, qui ante agmen eunt, & loca castris metandis idonea deligunt; & vias, quâ

suis, digito hostem ostendens, ¹ Illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu affecutus est, ut protinus barbari tollerentur.

XIII. T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis, & non celato exitu pugnae, aequatam partium fortunam, gravi vulnere Caesaris finxit: & hac assimulatione ² reliquis Pompejanarum partium fiduciam fecit.

XIV. M. Cato, cum Ambraciam, eo tempore, quo foecia naves ab Aetolis oppugnabantur, imprudens uno lembo appulisset, quanquam nihil secum praesidii haberet, coepit signum voce gestuque dare, quo videretur subsequentes suorum naves vocare: eaque asseveratione hostem terruit, tanquam plane appropinquarent, qui quasi e proximo citabantur. Aetoli, ne adventu Romanae classis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

duci exercitus commodè possit, vident. Menses, qui loca castris metandis metiuntur.

1. *Illinc (inquit) petenda est*] Si per alios liceret, interrogationis notam libenter apponerem, hoc

modo: (*illinc inquit*) *petenda est?*

2. *Reliquis Pompejanarum*] Modius, *reliquis Pomp.* Non placet, *Reliqui*, pluribus in locis à Frontino sumuntur, *ἀντι τῶν ἀψιδίων.*

C A P U T VIII.

† *De constituenda per constantiam acie.*

EXEMPLUM I.

SERVIVS Tullius adolescens, proelio quo Tarquinius Strex, ¹ adversus Sabinos confligit, signiferis segnius dimicantibus, ² raptum signum in hostem misit, cujus recipiendi

† Lemma capitis ex manuscriptis emendandum; in quibus restituenda, pro constituenda: meliori nota legitur.

1. *A* *Dversus Sabinos*] Meliores & antiquiores, *Gabi-*

nios: & ita exemplo decimo.

2. *Raptum signum in hostem misit*] In membranarum, *emisit*. De signis in mediam hostium aciem projectis, ut magna vi repeterentur; à plurimis imperatoribus factitarum

piendi gratia Romani ita ardentè pugnauerunt, ut & signum & victoriam retulerint.

II. Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Æquos misit: quo factò ejus prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

III. 1 T. Quintius Capitolinus Cos. signum in hostes Faliscos ejecit, militesque id repetere jussit.

IV. M. Furius Camillus Tribunus militum consulari potestate, cunctante exercitu, arreptam manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit non sequi.

V. 2 Salvius Pelignus, bello Persico idem fecit.

VI. Q. Furius, averso exercitu, cum occurrisset, affirmavit non recepturum se in castra quemquam nisi victorem; reductisque in aciem suis, victoria potitus est.

VII. Scipio apud Numantiam, cum aversum suum videret exercitum, pronuntiavit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

VIII. 3 Servilius Priscus Dictator, cum signa legionum ferri in hostes Faliscos jussisset, signiferum cunctantem occidi imperavit, quo exemplo perterriti hostem invaserunt.

IX. Cossus Cornelius Magister equitum adversus Fidenates idem fecit.

X. Tar-

citatum legimus, apud Livium, Florum, Ammianum & alios.

1. T. Quintius Capitolinus] Eadem membranae per secundam vocalem, *Capetolinus*, exhibuerunt Græcorum more; qui *Καπετωλινος* scribunt, ut Diodorus & Eusebius.

2. Salvius Pelignus] *Salinus Pelignus*, in meo P.

3. Servilius Priscus] Vulgo perperam, *Similius*.

4. Cum signa legionum ferri in hostes Faliscos jussisset] Observa lo-

quendi modum, *signa ferre, vel, inferre in hostes*. Cæsar II. de bello Gallico: *Reliquos cohortatus milites, signa inferre & manipulos laxare jussit*. Livius non semel; & optimè ad exemplum quartum de Furio Camillo: *Signiferum secum arreptum in hostes rapit*, INFER MILES, clamitans, SIGNUM. Ubi manendum erat, imperabant signifero statuere signum. Inde formulæ: SIGNIFER STATUE SIGNUM. HIC OPTIME MA-

X. Tarquinius adversus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatisque equis procurrere & 1 percurrere aciem iussit.

XI. M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis civibus dimicatueros eos, nisi cum hostibus maluissent; ea ratione universos in aciem reduxit.

XII. L. Sylla, cedentibus jam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem 2 procurrit, appellansque milites dixit; Si quis quaesisset, ubi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia: cujus rei pudore universi eum secuti sunt.

XIII. D. Julius, ad Mundam suis referentibus pedem, 3 equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes profiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt proelium.

XIV. Philippus, veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum à tergo posuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cum effecisset, ut etiam 4 timidissimi mallent ab hostibus quam à suis interfici, victoriam acquisivit.

CAPUT

NEB' MUS. Plutarchus Camillo: *Και τὸ φέροντα πρῶτον τὸ σημεῖον, μεγάλη φωνή, ὅτι ἀναρπάσσας ἐκὰς ἑαυτοῦ, ἀντὶ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ σημεῖον ἦτορ, καὶ διὰ τοῦτο ὅτι ἐν ταύτῃ ἡγήσατο καὶ ἡγήσατο.*

1. *Percurrere aciem iussit*] In exarato, *perfundere*: pro quo malim, *perfindere*. Sed placet receptum. Vegetius libro tertio: *Si nimium fuerit acies attenuata, cito ab adversariis facta impressione per-*

curritur. Sic etiam meliores libri hoc loco legunt.

2. *Procurrit*] Ita repono consensu meliorum: Vulgò, *procurrit*: quod & antea notamus.

3. *Equum suum abduci*] Illud suum, mi fallor, hoc quidem in loco vehementer abundat; ideoque rejiciendum judicamus.

4. *Timidissimi mallent*] P. *timidi*. Statim, *acquisivit*, ἀρπαγῆν ἔργον in nostro MS.

CAPUT IX.

† De confirmandis reliquiis belli, si res prosperare cefferit.

EXEMPLUM I.

C. MARIUS, victis prælio 1 Teutonibus, reliquias eorum (quia nox circumvenerat) circumfodens, sublatiis subinde clamoribus, per paucos suorum territavit, infomnemque hostem detinuit; ex eo consecutus, ut postero die irrequietum facilius debellaret.

II. Claudius Nero, victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania trajicientes exceperat, caput Hasdrubalis 2 in castra Hannibalis ejecit: quo factum est, ut & Hannibal luctu (nam frater occisus erat) & exercitus desperatione adventantis præsidii affligeretur.

III. L. Sylla his, qui Præneste obsidebantur, occisorum in prælio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum pervicaciam fregit.

IV. Arminius dux Germanorum, capita eorum, quos occiderat, similiter præfixa, ad vallum hostium admoveri iussit.

V. Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obsideret, & Armenii pertinaciter viderentur 3 toleraturi obsidionem, 4 in quendam ex Megistanis, quos ceperat, animadvertit, caput-

† Sic omnino legendum; quamquam dissensu scriptorum Scriverii, in quibus *conferendis*, inceptè pro *confirmandis*, legabatur.

1. Teutonibus] Teutonibus, non malè etiam P. Nam utroque modo dicuntur, Teutoni & Teutones: de quibus libro præcedenti diximus.

2. In castra Hannibalis ejecit] Vana est curiositas illorum, qui *injecit*, vel *conjecit*, conjiciunt. Ne pos Alcibiade: *his in ignem ejecit*, &c.

3. Toleraturi obsidionem] Tolerare obs. P.

4. In quendam ex Megistanis] Hunc non ignobilem barbarum vocat Tacitus lib. XIV. Annalium;

H 5 ad

caputque ejus balista excussum, intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium consilium, ¹ quod tum cum maxime habebant barbari, ad cujus conspectum velut ostento consternati ad deditionem festinaverunt.

VI. Hermocrates Syracusanus, ² superatis acie Atheniensibus, veritus, ne captivi, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quia eventus dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterant, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione affecutus est, ut attentius vigiliæ agerentur.

VII. Idem, rebus prospere gestis, & ob id resolutis suis in nimiam securitatem, somnoque & mero pressis, in castra transfugam misit, qui præmoneret se fuga elapsum: dispositas enim ubique à Syracusanis insidias: quarum metu recepit aciem. (³ Illi cum adventarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt.)

CA-

ad quem ex Frontino locum scriptoris illustrat Just. Lipsius.

1. *Quod tum cum maxime*] Sic meliores: Vulgo perperam, *cum maxime*. Libro tertio cap. II. & sacrificio tum cum maxime oppressit. Tum cum maxime, *δραματικῶς*. Cum maxime autem est *ἐπὶ μάχῃ*. Glossæ, *cum maxime, ἐπὶ μάχῃ*.

2. *Superatis acie Atheniensibus*] Ne dubita hoc modo cum Scriverius

legere, suffragantibus Veterum historiis. Nam malè *Carthaginensibus*, excussum in vulgò editis.

3. *Illi cum adventarent, persecuti, in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt*] Sanè hæc verba de glossmate suspecta sunt, & aliunde videntur irreplisse. Nec enim ad Hermocratis factum pertinent; cujus duo ista exempla ne quidem capiti suo respondere, vidit accuratissimus Scriverius.

CAPUT X.

De adversis emendandis, si res durius cesserit.

EXEMPLUM I.

I T. DIDIUS, in Hispaniâ, cum acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero utrinque cæso, ² complura suorum corpora atrâ nocte sepelienda curavit. Hispani postero die ³ ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero, quàm ex Romanis cælos repererant, victos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad condiciones Imperatoris descenderunt.

II. T. Martius eques Romanus, qui reliquis exercitus duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempestâ nocte adortus est: & cum hostem victoriæ fiduciâ incompositum aggressus, ne nuntios quidem cladis reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eâdem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra invasit. Ita bis simili usus eventu, deletis ubique Pœnis, ⁴ amissas populo Romano Hispanias restituit.

CAPUT

1. **T. Didius**] In argenteo denario. T. DIDI. IMP. descriptus est, quem Plutarchus vocat *σευτην*. Σευτήριος ἢ Κίμβρων ἢ Τούτων πόλεμον, ἐκπιπέθεις ὑπὸ Δρόσι σευτηνῶν χιλιάρχῳ ἐπὶ Ἰβηρίας.

2. *Complura suorum corpora*] id est, *cadavera*. Isidorus: *Corpus, quod non vivit*: & statim: *Corpus dicitur, aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum.*

3. *Ad simile officium*] Τεπέφθαγ

est supremum funeris officium: nam *officia* vocabant istud munus, quod in apparatu funerum mortuis debebant vivi. Hinc *officia humanitatis* vocat Arnobius, & *officiosa funera* Augustinus. Curtius: *apparatum funerum, quo Persæ suprema officia celebrarent* &c. Sed de his alibi plura.

4. *Amisfas P. R. Hispanias*] Vitiōsa quidem & inepta lectio est Vet. P. ubi, *Pepulorum, pro pop. R. lectonibus* obtruditur.

1. *Appa-*

CAPUT XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

EXEMPLUM I.

P. VALERIUS, Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos procul ab urbe ¹ apparavit. Quo cum omnis ferè multitudo spectandi causâ exisset, clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios, quàm obsides à principibus acciperet.

II. Cn. Pompejus, cum suspectos haberet ² Catinenses, & vereretur, ne præsidium non reciperent, petiit ab eis, ut agros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, civitatem occupavit continuitque.

III. Alexander, devictâ perdomitâque Thraciâ petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma; & reges eorum, præfectosque, & omnes, quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebejos præfecit: consecutus uti principes beneficiis ejus obstricti, nihil novare vellent: plebs verò ne posset quidem spoliata principibus.

IV. Antipater, conspecto priore Neciorum exercitu, qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium ejus confluerant, dissimulans se scire quâ mente venissent, gratias

1. **A**pparavit] Libri variant, & quidam, *aperuit*, legunt; ut noster P. Sed meliores, *apparavit*. Cicero ad Quint. fratrem: *Ludos apparatus magnificentissimos*, &c.

2. *Catinenses*] Modius hanc vocem ex Plinio restituit cap. sexto libro quarto. Nam vulgo malè *Causenses* vel *Chaucenses* editum memini.

3. *Reges eorum præfectosque* &c.] Quales isti Reges? Necessè est tales fuerint; quales Romanorum auspiciis & arbitrio regnarunt, stipendiarii, precarii & vix reges. In exercitu Alexandri, Pythagoram regem Cypriorum memorat Curtius lib. IV. cap. 3. & Arrianus in multitudinis numero, *Cypriorum reges*, dixit; quos Plinius alibi novem enumerat. Unde Procopius lib. I.

tias his egit, quod ad auxilium ferendum Alexandro adversus Lacedæmonios convenissent: adjecitque id se regi scripturum. Cæterum ipsos, quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos, hortatus est: & hæc asseveratione periculum, quod ex novitate rerum imminebat, discussit.

V. Scipio Africanus, in Hispaniâ, cum inter captivas alias eximie formæ virgo, 2 & nobilis, ad eum perducta esset, omniumque oculos in se converteret, summâ custodia habitam 3 sponso nomine Luceio reddidit: insuperque aurum, quod parentes ejus redempturi captivam 4 domum Scipioni attulerant, eidem sponso 5 pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia universa gens victa imperio populi Romani accessit.

VI. Alexandrum quoque Macedonem traditum est, eximie pulchritudinis virgini captivæ, 6 cum finitimæ gentis principii

lib. I. de bello Gothico tradit, Barbaros, duces suos, reges vocare.

1. In præsentia] Alias, in præsentia.

2. Et nobilis] Ita libri. In membris tamen, mollis. Inde mollities ἡ ἰσχυρία ὀσφ. Non placet. Scribe meo judicio, & nubilus, &c. quod ex optimo altero MSS. nos primi nunc erimus. Aristænetus ep. II. 22. *Tu solum visa cunctorum oculos rapis.* Α' εἰπάσεις τὰ πᾶσι τῶν ἀμύγῃ.

3. Sponso, nomine Lucejo] Sic emendandum ex Plutarcho. Vulgo perperam, *Alicio* vel *Alicio*.

4. Domum Scipioni] Domo Stevvechius, & nescio quis *donum*; Sed cur non *donum* Scipionis?

5. Pro nuptiali munere] Reliqui, *nuptiali gratia*, teste Modio. Sequitur: *quâ multiplici magnifi-*

centiâ, scribe, *municipentiâ*, quod in quibusdam legitur.

6. Cum finitima gentis principii fuisset desponsata] Unum hoc, quod sciam, exemplum de Alexandro legitur apud Frontinum. Simile aliud à Curtio traditum, Alexandrum virgines regias excellentis formæ tam sanctè habuisse, quam si eodem quo ipse parente genitæ forent. Nec tamen suâ laude privandus est Cyprius, qui Pantheam pulcherrimam mulierem, marito servavit; auctore Xenophonte lib.

V. *παῖδ.* Erant enim maxime religiosi veteres in desponsatis patendis: Symphosianus in historia Apollon. Tyrii: **QUICUNQUE TARSIAM DEFLORAVERIT, MEDIAM LIBRAM DABIT, POSTEA POPULO PATEBIT, AD SINGULOS SOLIDOS.**

principi fuisset desponsata, summâ abstinentiâ ita pepercisse, ¹ ut illam ne aspexerit quidem. Quâ mox ad sponsum remissâ, universæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliavit sibi.

VII. Imperator Cæsar Augustus (Germanicus,) eo bello, quo victis hostibus cognomen Germanici meruit, ² cum in finibus Ubiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi iussit: ³ atque eâ justitiæ famâ omnium fidem astrinxit.

1. *Ut illam ne aspexerit quidem]* ἄλλ' ἐγὼ εἰ πύροισιν. Nam si in Perside nata fuit, *magnus oculorum dolor* Alexandro obvenit. Exstat de eadem re jocus apud Plutarchum in vita: *ὡς εἰσὶν μετὰ λαὸν ἀλγυθῶνες ὀμμάτων Περσίδες.*

2. *Cum in finibus Ubiorum]* Ita Modius rescripsit, cum antea esset *Cubiorum*. Alias, *Galliarum*. O-

mnes Scriveriani MSS. *Cubiorum*, exaratum habent.

3. *Atque eâ justitiæ famâ]* Haud multo melius ex libris legas cum interpunctione, *atque eâ justitiâ, famâ omnium fidem astrinxit*. De jure vide virum summum, Hugonem Grotium lib. III. cap. 17. de jure belli & pacis.

C A P U T XII.

Quæ faciendæ sunt pro castris, si satis fiduciæ in presentibus copiis non habeamus.

EXEMPLUM I.

T QUINTIUS COS. cum Volsci castra ejus aggressuri forent, cohortem tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit, æneatoribus præcepit, ut vallum insidentes equis circumirent, concinerentque. Quâ facie & simulatione cum & propullasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ¹ ad lucis exortum fessos vigiliâ, repente factâ eruptione, facillè superavit.

II. Q. Sertorius, in Hispania, hostium equitatu maxime

1. *Ad lucis exortum]* Circa crepusculum matutinum. Gra-

ci dicunt *πρὸς ὄρθρον*, seu *πρὸς ἄφ' ἡμέρας*.

1. *Nocte*

mè impar, qui usque ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, ¹ nocte scrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cum demum turmales secundum consuetudinem redire vel-
lent, pronunciavit ² comperisse insidias se ab hostibus dis-
positas: idcirco ne discederent à signis neue laxarent agmen.
³ Quod cum solvere ex disciplinâ fecisset, exceptus fortè ve-
ris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

III. ⁴ Chares dux Atheniensium, cum expectaret auxi-
lia, & vereretur, ne interea contemptu præsentis paucitatis
hostes castra ejus oppugnarent, complures ex iis, quos ha-
bebat, per adversam partem nocte missos, jussit qua præci-
pue conspicui forent hostibus, redire in castra, & acceden-
tium novarum virium speciem præbere: atque ita ⁵ simu-
latis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

IV. Iphicrates Atheniensis, cum campestribus locis ca-
stra haberet, explorassetque Thraces ex collibus, per quos
unus erat descensus, nocte ad diripienda castra venturos,
clam duxit exercitum, * & in utroque viæ latere, per quam
transituri erant Thraces, distributum collocavit: hostem-
que decurrentem in castra, in quibus multi ignes per pau-
corum

1. *Noctē scrobes aperuit*] Sequor aliorum judicium: *noctē scrobes præruvit*. Præruvi & præfodi fecit scrobes munimentis, atque ita instructus milites tenuit, nuncium de insidiis se accepisse mentitus.

2. *Comperisse insidias se*] Ultima vox à MSS. abest, & sanè glossēma est.

3. *Quod cum solvere ex disciplina fecisset*] Puto cum Barthio refertendum, *quod cum solenne ex disciplina fecisset*, optimâ divinatione. Non tamen video, quid præcedentia velint. Sanè ita instruxerat aciem ut propter scrobes noctu

apertas à numero superioribus equitibus tuta esset. Videtur unum exemplum excidisse, aut minimè huc pertinens immistum esse: diversa enim narrat clausulâ ab iis quæ initio expectantur.

4. *Chares*] Corruptè *Phares* in P. editum.

5. *Simulatis auxiliis tutatus est*] Scriverii membranæ, *tutus est*. In nostro P. legitur, *s. a. tutus esset*. Sed *tutus*, aut *tutatus* retinendum est, immisâ tamen vocalâ; *simulatis auxiliis sua tutatus est*: atque ita verum putamus. Sequitur, *instrueretur exerc.* ubi, malè *instruetur*

SEXTI JULII FRONTINI,
corum curam instituti, speciem manentis ibi multitudinis
servabant, à lateribus adortus oppressit.

structur in quibusdam vilioribus. | in, non agnoscunt scripti libri,
1. Et in utroque via latere] Tò | quos inspexit Scriverius.

C A P U T XIII.

De Effugiendo.

EXEMPLUM I.

GALLI, pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argen-
tum 1 certis custodibus tradiderunt, quibus 2 si acie
fusi essent parceretur, quò facilius colligendâ prædâ hostem
impeditum effugerent.

II. Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens
3 pecuniam sparsit: 4 eaque sectantes Antiochi equites mo-
ratus, effugit.

III. Q. Sertorius pulsus acie à Q. Metello Pio, ne fugam
quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire iussit,
admonitos in quem locum vellet convenire.

IV. 5 Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, loco-
rumque iniquitatem evasit eadem quâ Sertorius ratione,
sparso exercitu, deinde recollecto.

V. Horatius Cocles, urgente Porfennæ exercitu, iussit
suos per pontem redire in urbem, eumque (6 ne casu se-
queretur

1. **C**ertis custodibus] Scribe,
Græcis custodibus.

2. Si acie fusi essent] Editum
fuit in prioribus, fugissent; unde
Modius fusi essent, pronâ corre-
ctione: & statim spargeretur, àvri
¶ parceretur; quod non adlubescit
doctissimo Barthio.

3. Pecuniam sparsit] In Plauti-
na Menæchmei. Nisi ferēs argen-
tum, frustra; me ducere non po-
tes. Apud Pindarum in Isth. Xev-

σὺ μεσονύκτιον ἰφονία δὲ χαρδία ἔ-
φίελατον βῆαν: pro quo Prudentius,
nummos serere dixit, eadem serē
tralatione lib. I. Symmach.

4. Eaque sectantes] Quidam,
eumque: item eique insectanda,
quod Modius arripit, & legit mox,
moratos.

5. Viriatus] Membranzæ cum
spiritu, Viriathus, O'vexab. Vi-
de supra.

6. (Ne casu sequeretur hostis)
Barthius

queretur hostis) intercideret. Quod dum efficitur, in capite ejus propugnator ipse insequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti, dejecit se in alveum: eumque non armis, sed vulneribus oneratus tranavit.

VI. Afranius, in Hispania ad Ilerdam, cum Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit: cum idem Cæsar fecisset, & pabulatum suos dimisisset, ille signum repente itineri dedit.

VII. Antonius, cum ex Parthis sibi instantibus reciperet exercitum, & quoties primâ luce moveret, toties urgentibus barbarorum sagittis infestaretur, abeuntium agmen in quintam horam continuit; suisque fidem constantiorem fecit: quâ persuasione digressis inde Parthis, justum iter reliquo die sine interpellatione confecit.

VIII. Philippus, in Epiro victus, ne fugientem eum Romani premerent, inducias ad sepeliendum eos, qui cæsi erant, impetravit: & ob id remissioribus custodibus evasit.

ITXET

Barthius rescribendum retur, (ne hæc assequeretur hostis) &c. Dum enim pontem transirent, spatium dabant assequendi; interruptione vero interceptabatur periculum.

1. Eumque non armis, sed vulneribus] Retineo istam ut germanam lectionem. Conjecerat olim idem Barthius, in armis & vulneribus. Modius, & armis & vulneribus; quorum neuter intellexit elegantiam, quam primum Stevvechius vidit, & alii postmodum ꝑ̄ γενημελιων παδες. Antiqui sæpius involvunt particulam, quæ subintellecta tamen emollit locutionem. Sic apud Sallustium Jugurthino: non enim regnum, sed fugam, exitum, & has omnes, quæ me premunt, miserias, cum animâ simul amisisti: hoc est, non enim solum regnum, &c. Tacitus III. Anna-

IX. P. Clau-

lium: nobilitatem sine probro actam, honori quam ignominia habendam ducebat: id est, magis honori. Et observamus ejusmodi hellenismum apud Thucyd. II. 18. τῆ δὲ δουρατὸς πικρῆς ἢ τῆ γλυκῆς ἐπιεργον]. Cui geminum est illud Nazianzeni: Οὐλοῦ τὸ πρὸς τοὺς δαυδαίους ἢ φερῶν πικρῶν; & alia sexcenta.

2. Cum ex Parthis] Minora exemplaria, cum ex parte: & ita Parrificensis. Perperam: vide Appianum in Parthis, qui totam hanc rem fusè narrat.

3. Abeuntium agmen] Istud abeuntium, jubet abire Barthius; & post τὸ constantiorem, redire.

4. Reliquo die] Aliàs, alio vel alio die.

5. In Epiro victus] Exarati, verius: utrumque probum est. Cæterum non pugnat cum induciis,

IX. P. Claudius, navali prælio superatus à Pœnis, cum per hostium præsidia necesse haberet erumpere, reliquas viginti naves tanquam victrices jussit ornari: atque ita Pœnis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

X. Pœni classe superati, quia instantem avertere Romanum studebant, simulaverunt in vada naves suas incidisse; hærentesque imitati, effecerunt ut victor eorum timens casum, spatium ad evadendum daret.

XI. Comminius Artebas, cum victus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad Oceanum secuado ven-
to quidem, sed æstu recedente venisset, quamvis naves in siccis littoribus hærent, pandi nihilominus vela jussit. Quæ cum persequens eum Cæsar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidisset, ratus prospero sibi eripi cursu, recessit.

SEXTI

occisos sepelire, & interstitium humanorum cadaverum impetrare; nisi quid specialius inveniret.

1. *Hærentesque imitati*] Adjectum margini fuit Cod. Modiani, à *ventisque nutari*: quæ verba & ipse pro genis agnoscit.

2. *Comminius*] Scriptum fuit in schedis nostris, *Commius A.* ex quo fecerim, *Comnius*; atque ita à Cæ-

sare vocatur. Vix tamen *Comminius* rejecerim, nam & obscura minus in antiquitate Romana est familia *Cominia*, vel *Comminia*. Marmor Carpense prope Romam ad villam suburbanam. DIS. MANIBUS. L. COMINI. L. F. POLBASSI. SACRUM.

3. *Hærenti*] MSS. habet.

* Nec